

SOCIALDEMOKRATERNAS PARTIPROGRAM (Antaget på socialdemokraternas 31:a kongress 1990)

Allmänna grundsatser

Vad socialdemokratin vill

Socialdemokratin vill låta demokratins ideal sätta sin prägel på hela samhällsordningen och människornas inbördes förhållanden för att därigenom ge var och en en möjlighet till ett rikt och meningsfullt liv.

I detta syfte vill socialdemokratin så omdana samhället, att bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer, att medborgarna frigörs från beroende av varje slags maktgrupper utanför deras kontroll och att en på klasser uppbyggd samhällsordning lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande människor.

Denna den demokratiska socialismens samhällsuppfattning är uttryck för viljan att förverkliga ideerna om frihet, jämlikhet och solidaritet. Dessa ideer har tagits i arv från tidigare kulturtraditioner. De har omformats av nya erfarenheter och ständigt skänkt styrka åt strävandena att bereda människorna ett friare och rikare liv. Sina djupaste rötter har socialdemokratin i övertygelsen om varje människas okränkbarhet och alla människors lika värde.

Frihet

Socialdemokratin hävdar alla folks rätt att själva bestämma över sina angelägenheter, utan tvång eller inblandning från andra stater eller ekonomiska intressen utanför deras kontroll. I det samarbetet nationerna emellan som det ömsesidiga beroendet nödvändiggör måste alla nationer ingå som jämbördiga. Endast en samverkan mellan fria nationer på frivillighetens grund kan undanröja de globala hoten mot mänsklighetens överlevnad.

De medborgerliga fri- och rättigheterna - allmän och lika rösträtt, tanke- och trosfrihet, yttrandefrihet och organisationsfrihet - är grundläggande för socialdemokratin. Det är rättigheter, som har vunnits i hård kamp mot det gamla privilegiesamhället och som ständigt måste försvaras mot maktgrupper, som vill underordna medborgarrätten andra, intressebestämda syften.

Ekonomiska och sociala skillnader skapar olika förutsättningar för medborgarna att bruka denna frihet och att använda sina medborgerliga rättigheter. Att försvara och befästa de medborgerliga friheterna genom att frigöra människorna från ekonomiskt, kulturellt och socialt underläge och att vidga dem genom att undanröja människors beroende av enskilda ekonomiska maktgrupper ser socialdemokratin därför som en av sina viktigaste uppgifter.

Socialdemokratin värnar både om den frihet som består i enskilda människors självbestämmande och om den frihet som består i att grupper av människor får bestämma i sina gemensamma angelägenheter. Friheten ska ge människorna möjlighet till utveckling, både enskilt och i de former de väljer att samverka med varandra.

Jämlikhet

Socialdemokratin verkar för en rättvis fördelning av jordens tillgångar mellan jordens folk och för alla nationers lika rätt att ingå som jämbördiga medlemmar av världssamfundet.

Socialdemokratin vill förverkliga jämlikheten som ett uttryck för allas lika värde. Socialdemokratin strävar efter jämlikhet i fördelningen av de resurser som har betydelse för människors möjlighet att påverka samhället och sina egna liv. Till dessa resurser hör självbestämmande, ekonomisk styrka, utbildning och kultur.

Jämlikheten är frihetens förutsättning. I ett ojämlikt samhälle är med nödvändighet de som drabbas av ojämlikheten också mindre fria att styra sina liv. Som en konsekvens av sitt frihetskrav och sin uppfattning om alla människors lika värde och värdighet vänder sig socialdemokratin därför mot alla slags klasskillnader och alla former av diskriminering.

Lika väl som klassförtryck måste könsförtryck bekämpas. Socialdemokratin vänder sig mot en ordning, som innebär, att rättigheter, skyldigheter och arbetsuppgifter fördelas efter kön. Sådana föreställningar om den biologiska könstillhörighetens betydelse, som skapar helt olika livsbetingelser för män och kvinnor, måste brytas, och den underordnade ställning som traditionellt har tillkommit kvinnorna i samhälls- och arbetsliv måste ersättas av jämställdhet mellan män och kvinnor.

Solidaritet

Socialdemokratin kräver särskilda insatser från de rika länderna till stöd åt de fattigare och för en fredlig samverkan under ömsesidig hänsyn nationerna emellan. I denna ömsesidiga hänsyn ligger också ett erkännande av det ömsesidiga beroende som finns mellan nationerna och mellan folken. Solidaritet mellan folken är en förutsättning för en varaktig fred i världen. En värld, där vissa lever i överflöd och andra i armod, en värld, där länder eller folkgrupper förtrycks av andra nationer eller folk, är en värld i ständig konflikt. Så länge någons frihet är hotad, är allas frihet hotad; solidariteten får därför inte stanna vid det egna landets gränser utan måste omfatta alla folk.

Som samhällsvarelser är människorna beroende av varandra, även för den egna välfärden. Det är i samverkan, inte i kamp människor emellan, som den gemensamma välfärden och därmed också ett enskildes välfärd kan byggas. Ur medvetandet om detta ömsesidiga beroende föds den ömsesidiga hänsyn och respekt som utgör solidaritetens kärna. För dem som kämpar ur underläge utgör solidariteten ett stöd i kampen för rättvisa. För alla, oavsett egen styrka, är solidariteten en förutsättning för den trygghet och den gemenskap i samhällslivet som endast kan födas ur tillit, aldrig ur strid och konkurrens.

Socialdemokratin vill låta solidariteten prägla samhällsutvecklingen och relationerna mellan människorna. Denna solidaritet kräver insatser i samhälls- och arbetsliv efter vars och ens förmåga och en försörjning, som svarar mot vars och ens behov. Solidaritet innebär en inlevelse i varandras villkor och en vilja till omsorg och omtanke om varandra.

* * *

Frihet, jämlikhet och solidaritet utgör tillsammans grundvalar för det demokratiska samhället, på samma gång som det endast är det demokratiska samhället, som kan förverkliga friheten, jämlikheten och solidariteten. Demokratin utgör själva grundvalen för socialdemokratins åskådning, och dess ideal måste prägla samhällslivet i hela dess omfattning - politiskt, ekonomiskt, socialt och kulturellt.

En värld inför gemensamma problem och möjligheter

På tröskeln till det tjugoförsta århundradet har hela mänskligheten länkats samman i en ödesgemenskap. Jordens alla länder och folk har för sin överlevnad och utveckling blivit beroende av varandra i en utsträckning som aldrig tidigare i historien. De i sista hand avgörande problem som ett enskilt land står inför går långt utöver den nationella politikens verkningskrets. På inget sätt kan det svenska samhällets framtid, våra egna möjligheter att leva och utvecklas, förverkligas i isolering från omvärlden. Mänsklighetens gemensamma ödesfrågor är också våra.

Helt nya problem reser sig sålunda, drygt hundra år efter att den moderna arbetarrörelsen började växa fram i Europa och formulera sina krav på en omdaning av samhället för att åt den nya industrialismens proletariat erövra grundläggande rättigheter i det egna landet, undanröja nöd och otrygghet, åstadkomma sociala och ekonomiska framsteg. Dagens uppgifter är i många avseenden svårare och de politiska förutsättningarna helt annorlunda än tidigare. I vår egen världsdelen har inte minst omvälvningarna i Östeuropa skapat nya möjligheter och förutsättningar men också på ett tydligare sätt visat upp existerande politiska, ekonomiska och etniska problem.

1900-talet har i den industrialiserade världen inneburit enastående framsteg. Men det blev också våldets och militarismens århundrade. Krig har dragit fram förhärjande hela kontinenter, lämnande miljoner döda och ibland hela folk på flykt från sina hemtrakter. Och alltjämt rustar sig mänskligheten för krig; de resurser den rika världen förbrukar för sin kapprustning överstiger många gånger de belopp som används för utvecklingsbistånd, ägnat att undanröja fattigdom och underutveckling.

I kärnvapnen har människan skapat ett instrument, varmed hon för första gången kan förgöra sig själv och utplåna sin egen historia och civilisation. Det är ett hot, som är riktat inte bara mot de länder som själva innehar kärnvapen, som bestämmer över deras användning eller som grundar sin säkerhet på att de i yttersta fall kan brukas. Hotet är gemensamt för alla länder och folk; ingen skulle undkomma följderna av ett kärnvapenkrig. Även om kärnvapenarsenalerna drastiskt skärs ned, består deras förstörelseförmåga liksom den kunskap och teknologi som skulle möjliggöra en förnyad upprustning.

Något försvar mot kärnvapen finns inte. På egen hand kan ingen nation trygga sin säkerhet och överlevnad. Säkerhet i kärnvapenåldern är gemensam säkerhet, grundad på ett delat intresse att undanröja risken för kärnvapenkrig och uppnådd genom ett samarbete, som ersätter hot, fruktan och misstänksamhet.

En rad icke-militära hot mot säkerhet och framsteg har blivit allt mer uppenbara. Utnyttjandet av naturtillgångarna och tillämpningen av ny teknologi skapade förutsättningar för industrialismens ekonomiska tillväxt med ökad materiell konsumtion och höjd levnadsstandard. Men framstegen har skett till priset av rovdrift på miljön och kortsynt exploatering av naturen. Efter hand har miljöproblemen globala och genomgripande innebörd uppenbarats. Föroreningarna, förgiftningen och överexploateringen följer erkänner inga nationella gränser. De hotar att undergräva själva grundvalarna för mänsklighetens tillvaro.

Jorden är sålunda en hotad planet inte bara till följd av risken för ett kärnvapenkrig. Miljöförstöringen är liksom en osynlig fiende, som smyger sig fram längs kända och ännu okända stigar och slår till på oväntade platser långt från föroreningens källa och rovdriftens ursprung. Även om upprensning och förebyggande av miljöförstöringen måste ske lokalt och i varje enskilt land, kan varaktiga och genomgripande resultat nå först genom att nationerna samordnar sina åtgärder. Stagnation och ett avvisande av fortsatt teknisk och ekonomisk utveckling bjuder därvid inget alternativ. Ytterst reser miljöproblemen frågan om den lilla rika världens livsföring i en värld, där också flera miljarder människor i utvecklingsländerna med rätta ställer krav på ökad utveckling, konsumtion och produktion.

Världen har nu över 160 självständiga och suveräna stater. Aldrig tidigare i världshistorien har den nationella självständigheten fått ett sådant praktiskt uttryck som i vår tid. Detta förhållande är resultatet av en komplicerad och dramatisk utveckling. Välden har upplösts, gränser har flyttats, nationer och folk har, med eller mot sin vilja, uppgått i större riken med nya spänningar som följd, där den nationella identiteten har undertryckts. Likväl har 1900-talet blivit befrielsens århundrade; kolonialismen har fallit, och därmed har en av huvudorsakerna till efterkrigstidens världspolitiska oro och konflikter undanröjts. Nu gör sig andra spänningar och konfliktorsaker gällande.

Befrielsen från kommunistiska diktaturer i en rad länder i Östeuropa har sålunda skapat en ny folkens frihet men också nya spänningar och konfliktrisker. Samtidigt har de europeiska militäralliansernas framtid kommit att sättas ifråga. Detta har skapat helt nya förutsättningar för en europeisk stabilitet och för en allt mer omfattande nedrustningsprocess.

Världens nationer och folk har alla samma rättigheter att utvecklas och forma sina samhällen. De ska inte behöva acceptera, att någon enskild makt, hur stor och militärt mäktig den må vara, dominerar världens politiska och ekonomiska utveckling eller bestämmer över internationell säkerhet. Mer än någonsin manifesteras nödvändigheten av en internationell rättsordning, som respekteras av alla stater och som upprätthålls genom en världssamfundets auktoritet.

Världens befolkning fortsätter att växa. Under loppet av ett halvsekel har jorden sålunda fått miljarder nya munnar att mätta, med människor som ska beredas ett människovärdigt liv. Om stora delar av jordens befolkning hålls nere i fattigdom och underutveckling, kommer oron i världen att öka. Detsamma gäller, om tredje världens länder tvingas överta den industrialiserade världens miljöfarliga avfall och resursslösande teknik. En värld med välstånd och utveckling för de få och fattigdom, underutveckling och miljöförstörelse för de många är en orimlighet. En värld, där alla länder och folk på jämbördiga villkor dras in i den växande världshandeln och ges möjligheter till utveckling, rymmer stora möjligheter till framsteg, fred och demokratisk utveckling. Samtidigt som nationalstaten som idé aldrig har fått ett så omfattande praktiskt uttryck som i vår tid, gör sig emellertid behovet av samarbete, tvånget att underordna

nationalstatens ambitioner ett vidare intresse, gällande starkare än tidigare. Kärnvapenhotet och miljökrisen illustrerar mest påtagligt detta förhållande. Men behovet av samarbete gäller i lika hög grad andra områden. En internationalisering har redan ägt rum - på marknadens villkor - när det gäller kapital, arbetsfördelning, teknologi, information och massmedia. Också länderna måste emellertid samarbeta för att kunna undanröja massfattigdomen och få i gång en varaktig ekonomisk och social utveckling, öka handeln mellan länder och regioner på jämbördiga villkor, bemästra ekonomiska kriser och svårigheter och främja vetenskap och teknisk utveckling. Nationell och regional inåtvändhet kan ge kortsiktiga vinster men riskerar att göra mänskligheten som helhet fattigare.

Dessa för vår värld avgörande frågor handlar om att värna den enskilda människans rätt till ett liv i frihet och fred, till en existens utan hot och fruktan, till en tillvaro med utsikter till materiell och andlig förkovran för alla. Utifrån denna målsättning måste den nuvarande användningen av betydande delar av världens resurser för militära ändamål genom internationell nedrustning ställas om för fredliga och nybyggande ändamål.

Mot denna bakgrund vill den svenska socialdemokratin i samverkan med andra länder och folk arbeta för att stärka en internationell rättsordning, stoppa rustningarna, också i tredje världen, och åstadkomma fred och nedrustning, mobilisera mänsklighetens ekonomiska, tekniska och vetenskapliga resurser för att undanröja hoten mot miljön och åstadkomma ett internationellt samarbete, som står öppet för alla. Inte minst måste de folkliga krafterna för fred, rättvisa och uthållig hushållning med naturresurser få gehör hos de maktavande för sina krav.

En öppen värld, präglad av generositet, samarbete, förtroende och solidaritet, är socialdemokratins strävan.

Från klassamhälle till välfärdsstat

Sverige var länge ett outvecklat land i Europas utkant. Huvuddelen av befolkningen levde på landsbygden. De flesta var fattiga. Jordbruket var huvudnäring; ett jordproletariat växte fram. Många bland dessa landsbygdens fattiga drabbades av livshotande sjukdomar och dog av dessa eller av svält. Andra valde, särskilt i tider av missväxt, att emigrera. Även det förindustriella samhället var ett utpräglat klassamhälle.

Med industrialismen inleddes en utveckling, som på ett genomgripande sätt har förändrat människornas villkor och samhällets karaktär.

Proletariatet på landsbygden drogs till industrierna. Städer och tätorter växte.

Det framväxande kapitalistiska samhället kunde utnyttja de produktivkrafter som vetenskap och teknik ställde till förfogande för en väldig ökning av produktionen. En produktion i större skala trängde undan hantverket, nya energikällor togs i bruk, handeln mångfaldigades.

Med den nya industriella organisationen följde specialisering och arbetsdelning. Denna kapitalistiska produktionsordning innebar också, att de arbetande skildes från rätten till den fulla avkastningen av sitt eget arbete. Samhället präglades därigenom av motsättningen mellan ägare och egendomslösa, av en ytterst ojämn fördelning av egendom och inkomster. En mäktig klass av kapitalägare kom att stå mot en växande klass av lönearbetare. Därigenom inleddes en period av klasskamp med en tidigare inte skådad bredd och skärpa.

Produktionsförhållandena kom att bestämma de materiella villkoren i hela samhället. De krävde samverkan, men besluten om produktionen fattades av ett fåtal på grundval av deras ägande och styrdes av deras privata vinstintressen. Det fanns en motsättning mellan kapitalismens förmåga att utveckla starka produktivkrafter och dess bristande vilja att tygla dessa krafter och nyttja dem till människornas bästa.

Kapitalismens drivkraft var och är alltjämt strävan efter vinst. Den som segrade i konkurrensen eller hade blivit stark nog att genom monopolbildningar skydda sig mot konkurrens tillägnade sig därmed en större andel av samhällets resurser än den som förlorade i denna kamp. Kapitalismen sökte upphöja denna princip till norm för hela samhällets utveckling för de enskilda människornas handlande och för värderingen av

människorna.

Till kapitalismens avigsidor hörde även rovdrift på människor, råvarutillgångar och energi. I kapitalismens spår följde miljöförstöring. Arbetarna tvingades arbeta i en hälsovådlig arbetsmiljö. En snabb industrialisering med vinsten som främsta ledstjärna ledde till växande och än i dag bestående skador på hela vår livsmiljö.

Kapitalisternas vinstintresse ledde till en ekonomisk utsugning av arbetarna. För den stora majoriteten av arbetarna innebar kapitalismen svält och umbäranden, trångboddhet och undermålig miljö, sjukdomar och social misär. Genom barnarbetet och de sociala missförhållanden som drabbade familjerna inom arbetarklassen slog kapitalismen hårt mot samhällets ömtåligaste delar. Arbetarklassens kvinnor drabbades av ett dubbelt förtryck, dels i egenskap av lågavlönad arbetskraft, dels i egenskap av kvinnor med den diskriminering och det könsförtryck detta innebar.

Arbetarklassen blev ekonomiskt och socialt utarmad. Delar av den blev även kulturellt utarmad; därmed skapades ett trasproletariat. Men även arbetet självt förlorade sin mening och sitt innehåll. Arbetaren blev en maktlös produktionsfaktor och kände främlingskap inför sitt arbete och dess produkt. Därigenom utarmades de sociala relationerna både i och utanför arbetet. Därigenom påverkades de politiska förhållandena - inom de enskilda nationerna och mellan nationerna.

Kapitalismen lät sig inte hejdas av nationsgränser. Makthungriга stater underlättade det nationella kapitalets expansion genom en imperialistisk politik. Den nya tidens storföretag saknade fosterland; de etablerade sig var helst det fanns en vinstgivande marknad.

Tider av stigande produktion växlade med förhärjande kriser, som skärpte massornas nöd och umbäranden. Kapitalismen ersatte det gamla privilegiesamhället med ett nytt, där flertalet alltjämt saknade frihet, jämlikhet och trygghet.

Mot detta kapitalistiska system reste sig arbetarna till kamp för bättre levnadsförhållanden, medborgerliga rättigheter och en socialistisk samhällsordning. Denna samhällsordning skulle vara demokratisk. Dess mål var det klasslösa samhället. I vårt land bildade frikyrkorna och nykterhetsrörelsen, med deras sociala ansvar, demokratiska tradition och praktiska folkrörelseskolning, en grogrund för den framväxande arbetarrörelsen. Men den arbetarklass som nu organiserade sig hade mer långtgående mål, däribland en socialistisk samhällsordning. Arbetarklassen organiserade sig som lönearbetare i fackföreningar, som konsumenter i kooperativa sammanslutningar och som medborgare i det socialdemokratiska partiet. Organisationerna svetsade samman arbetarna till en makt i samhället. Genom arbetarrörelsens verksamhet och framväxten av en rad med denna samverkande folkrörelser föddes, steg för steg, ett nytt samhälle mitt i det gamla.

Denna utveckling kom till stånd först efter hårda strider. Under häftigt motstånd från de politiska och ekonomiska makthavarna erövrade arbetarrörelsen fackliga rättigheter.

Under lika häftigt motstånd kämpade sig arbetarrörelsen, i samverkan med den liberala delen av borgerligheten, till allmän och lika rösträtt för män, till slut även för kvinnor. Detta ledde till ökat inflytande för socialdemokratin i kommuner, landsting och riksdag. Parlamentarismen kunde genomföras. Med lagstiftningens hjälp kunde demokratiseringen föras vidare på andra områden. Dessutom gav arbetarrörelsen folkstyret mening och innehåll genom att på ett tidigare okänt sätt engagera människorna i utformningen av samhället och de egna levnadsförhållandena.

På väg mot folkhemmet

Sedan de breda folklagren fick inflytande på samhällsutvecklingen, har lagstiftningen på viktiga områden formats efter deras intressen. Jämlikheten och tryggheten har ökat. Det stora flertalet medborgare har fått en ökad frihet. En allt större del av produktionsresultatet har undandragits kapitalismens fördelningsprinciper för att i stället fördelas solidariskt efter behov. Medborgarrätt har steg för steg ersatt penningens rätt.

Massfattigdom och massarbetslöshet har undanröjts. Allt fler grupper av löntagare har byggt upp starka fackliga organisationer. Löntagarna har i vårt land kämpat sig till en ekonomisk standard, okänd tidigare i

historien och i stora delar av vår omvärld. En målmedveten politik för full sysselsättning har gett arbete och egna inkomster åt stora grupper, som tidigare stod utanför arbetsmarknaden, framför allt av kvinnor. Löntagarna har vunnit medbestämmande i fråga om förhållandena i arbetslivet. Tidiga insatser för att begränsa skadeverkningarna i arbetsmiljön har också varit ett första steg i arbetet att begränsa skadeverkningar i den yttre miljön.

Sociala reformer har skapat ekonomisk trygghet för barnfamiljerna, de arbetslösa, de sjuka och de gamla. En viktig princip vid skapandet av de sociala trygghetssystemen har varit, att de omfattar alla. Därigenom har de vunnit stark tillslutning i breda befolkningsgrupper. Denna uppslutning bakom de sociala reformerna har ytterligare förstärkts genom inslaget av inkomst- och standardskydd i socialförsäkringssystemet.

Stat och kommun har fått ansvar för barnomsorg, utbildning, kultur, sjuk- och hälsovård, äldreomsorg och mycket annat, som är viktiga för oss alla i egenskap av medborgare. Dessa verksamheter har gjorts till medborgerliga rättigheter, som har fördelats lika till alla eller efter behov. De har därför i huvudsak undandragits de privata vinstintressena på marknaden och organiserats i statens, landstingens och kommunernas regi, inom den gemensamma sektorn. De har därigenom bättre kunnat främja jämlikhet och trygghet, och de har kunnat finansieras på ett solidariskt sätt. Även den gemensamma sektorn har haft stor betydelse för att mobilisera mycket breda grupper av medborgare bakom tanken på en grundläggande medborgarrätt. Den gemensamma sektorns tillväxt har vidare inneburit den principiellt viktiga landvinningen, att demokratins verkningskrets därigenom har ökat.

Framväxten av de kooperativa företagsformerna - till exempel inom handeln och inom bostadssektorn - har visat, hur produktionen och distributionen kan organiseras effektivt, utan enskilt vinstintresse. Genom konsumentkooperativa, producentkooperativa, folkrörelseägda, statliga och kommunala företag har det kollektiva ägandet under kontroll av demokratiska organ ökat. Nya kooperativa verksamheter har befrämjat småskaliga och lokalt förankrade företag. Nybildningen av kapital har i växande grad skett inom ramen för statens och kommunernas verksamhet, i sparbankerna, i de allmänna pensionsfonderna, i de pensionsfonder som har byggts upp av parterna på arbetsmarknaden och i löntagarfonderna. De enskilda kapitalägarna har genom lagstiftning, beskattning och fackliga avtal ålagts betydande restriktioner för sin verksamhet. Därmed har deras makt begränsats.

Under hårt motstånd från dem som har haft privilegier att försvara har arbetarrörelsen genom politisk och facklig kamp förändrat vårt samhälle. De framsteg som har gjorts och den utjämning som har skett i det svenska samhället är uppenbara. Nya livsvärden har skapats, på vilka samhörighet och gemenskap kan utvecklas och den fortsatta samhällsordningen byggas. Det svenska samhället har, trots sina fel och brister, blivit ett gott samhälle att leva i.

Framtidens utmaningar

De uppnådda framstegen måste ständigt försvaras mot dem som söker skapa nya privilegier och mot dem som vill vrida utvecklingen tillbaka. Den politiska demokratin måste, nu som tidigare, försvaras mot ytterlighetsriktningar. Den politiska demokratins vitalitet måste bevaras och stärkas genom mobilisering av medborgarna och genom deras ansvarstagande och delaktighet.

Uppslutningen bakom folkhemstanken i det svenska samhället innebär inte, att reformarbetet är avslutat. Demokratins verkningsgräns måste vidgas. Klasskillnaderna är inte lika stora som förr men dömer ändå många människor ända från barndomen till sämre levnadsvillkor i både materiellt och kulturellt hänseende. Det mindretal som hamnar i välfärdens utkant reagerar ofta med att vända det politiska systemet ryggen. För socialdemokratin, vars riktmärken är jämlikhet, demokrati och solidaritet, är det en bjudande plikt att utjämna kvardröjande och nya klassklyftor och att därvid mobilisera både de utsatta grupperna till aktiv handling och den välbeställda befolkningsmajoriteten för en solidarisk fördelning.

Arbetarklassen i ursprunglig mening har minskat i storlek. Nya yrkesgrupper växer fram i den privata tjänstesektorn, i de kunskapsintensiva företagen och inom den gemensamma sektorn. Dessa yrkesgrupper har i egenskap av löneanställda gemensamma intressen med industriarbetarna, men arbetsvillkoren och möjligheterna att påverka skiljer sig från yrkesgrupp till yrkesgrupp. Ny teknik och ny informationsteknologi skapar nya strukturer i näringslivet och medger nya former av decentralisering,

vilket också påverkar både arbetsorganisation och arbetsvillkoren för olika grupper av anställda. Klasstrukturen blir mindre enhetlig. Nya skillnader i kunskap och därmed möjligheter att påverka hotar ständigt att skapa nya typer av klassklyftor. Den politiska så väl som den fackliga arbetarrörelsen måste motverka en sådan utveckling och aktivt arbeta för en utjämning. Samtidigt är det ett faktum, att den helt överväldigande delen av befolkningen består av löneanställda. Växande grupper, som inte tillhör arbetarklassen, saknar intressebindningar till de privata kapitalägarna eller deras företag. Även dessa grupper är för sin välfärd beroende av samverkan och kollektiva insatser.

Formellt har män och kvinnor lika rättigheter, men i praktiken råder inte jämställdhet vare sig i arbets- och samhällsliv eller i omsorgen om barnen. Kvinnornas massiva inträde på arbetsmarknaden innebär ett stort framsteg. Jämställdhetsarbetet måste med kraft drivas vidare. Detta visas av kombinationen av tendenser till skilda arbetsmarknader för kvinnor och män, av det faktum att en så stor andel av kvinnorna arbetar deltid och av en fortlevande ojämlikhet, när det gäller mäns respektive kvinnors arbetsuppgifter i hemmen. Den sociala tryggheten och omvårdnaden har, trots framstegen, åtskilliga brister. Den regionala balansen till vilken politiken syftar hotas ständigt av bakslag. Svårigheterna på arbetsmarknaden är störst för de grupper som också i andra avseenden är eftersatta. I arbetslivet drabbas stora grupper av kvinnor, med tempoarbeten inom tillverkningsindustrin så väl som anställda inom vård och omsorg, av sådana yrkesskador som tidigare drabbade främst den manliga delen av arbetarklassen.

Arbetets organisation är fortfarande i betydande utsträckning uppbyggd efter hierarkiska principer. Det finns alltjämt ett stort antal arbetsuppgifter, som är utarmade med avseende på mening och innehåll. Många anställda känner sig isolerade i arbetslivet. Stress och dåliga arbetsmiljöer hotar alltjämt många människors hälsa. Tillkomsten av nya kunskapsintensiva företag, som lämnar rika tillfällen till de anställda att bestämma innehållet i och villkoren för sitt eget arbete, är något positivt. Men detta innebär också, att de nya former av klyftor mellan grupper av löneanställda, som därmed skapas, måste angripas med desto större kraft.

Trots utvecklingen mot en välfärdsstat kvarstår många av kapitalismens ursprungliga drag. Detta tar sig uttryck i en ojämn fördelning av inkomster och förmögenheter och i en koncentration av ekonomisk makt. Beslut, som påverkar hela landets utveckling och enskilda medborgares livsvillkor, fattas av ett fåtal på grundval av kapitalismens vinstprinciper. Nya typer av spekulationskapitalism har uppstått, som genererar vinst på flertalets bekostnad utan att tillskapa ny produktion eller andra samhällseliga värden.

Den fortgående internationaliseringen av ekonomin ställer arbetarrörelsen i Sverige liksom i andra länder inför nya problem. Världsomspännande företag styr i stor utsträckning den tekniska utvecklingen. De påverkar de internationella kapitalrörelserna. Kapitalets internationalisering försvårar för de fackliga organisationerna att ta till vara löntagarnas intressen. Den begränsar regeringens, riksbankens och riksdagens möjligheter att förverkliga de nationella mål som har beslutats i demokratisk ordning.

Den snabba tekniska utvecklingen och det ökande utnyttjandet av naturresurser har fört med sig en allt snabbare uttömning av ändliga naturresurser och en hård förslitning av vår naturmiljö. Den tidiga förstörelsen av miljön uppmärksammades som sanitära och lokala problem och som arbetsmiljöproblem. Här har samhällets insatser varit inriktade på att begränsa och motverka störningarna. Stora insatser har gjorts för att städa upp bland gamla försyndelser, men samtidigt har hela tiden nya problem blivit synliga. Haven, jorden, luften, växtligheten och djuren har utsatts för en plundring och förgiftning, som hotar också människorna och deras levnadsvillkor. Att återställa detta till vad naturen tål kommer att kräva stora ansträngningar nationellt såväl som internationellt under årtionden framöver.

Ensidigt kommersiella intressen söker exploatera människorna och hindrar därmed deras utveckling till självständighet och gemenskap. Möjligheterna att tillfredsställa kulturella behov har avsevärt förbättrats men ändå inte hållit jämna steg med de materiella framstegen. Kulturpolitiken, mediapolitiken och utbildningspolitiken ställs därför inför nya utmaningar både på grund av det ökande mänskliga och ekonomiska samarbetet över gränserna och på grund av att den internationella kommersiella masskulturen får ökad spridning. Allt detta innebär väldiga utmaningar för arbetarrörelsen. Förutsättningarna ändras för det politiska arbetet. Detta måste anpassas till allt fler nya och allt mer svårbedömda faktorer. Stabiliteten och förutsägbarheten i samhällsutvecklingen försvagas.

I mediavärlden sker en internationalisering och en teknisk revolution med kablar, satelliter och lokala radiostationer; utbudet inte bara ökar utan blir också mer splittrat. Politiken blir samtidigt mer mediaberoende.

Kunskapssamhället bidrar till att sätta auktoriteter i fråga. Människorna vill i kraft av sina egna kunskaper själva påverka och bestämma. Otåligheten över att utvecklingen går för sakta på områden, mot vilket detta engagemang riktas, växer också gentemot de politiskt förtroendevalda. Medborgarnas engagemang i enskilda politiska frågor ökar och är något positivt. Men det är viktigt, att detta engagemang inte kanaliseras uteslutande i enfrågerörelser och direkta aktioner i isolerade frågor. Den politiska demokratin måste bygga på en helhetsyn på samhället.

Dessa faktorer bidrar sålunda till att göra samhället mer pluralistiskt men samtidigt också mer uppsplittrat. I samma riktning verkar andra tendenser i samhället. Urbanisering, regionalisering och decentralisering leder till skilda erfarenheter och värderingar, beroende på var man är bosatt. Åldersrelaterade kulturer uppstår, delvis som en följd av den kommersiella massmediakulturen. Invandrare och flyktingar bidrar, med sina mångskiftande erfarenheter och sin mångskiftande kulturella och språkliga bakgrund, ytterligare till en utveckling i pluralistisk riktning.

Väljarna blir därmed rörligare. Röstningen efter klassbakgrund avtar, och röstningen efter åsikt ökar. De unga generationerna är mindre traditionsbundna. Allt detta innebär svårigheter men också möjligheter. Färre människor identifierar sig med arbetarrörelsen på grund av klasstillhörighet och social erfarenhet och påverkan. Men fler är - förutsatt att arbetarrörelsen förmår formulera det nya samhällets problem och förhoppningar - möjliga att vinna för värden som frihet, jämlikhet och solidaritet.

Kapitalistiskt och kommunistiskt fåtalsvälde

Majoriteten av jordens befolkning lever i samhällen, där produktivkrafterna ännu inte har frigjorts eller utvecklats. De lider av en orättvis ekonomisk världsordning, av inhemskt eller utländskt förtryck, av fattigdom eller underutveckling.

De rika länderna har skapat en produktion - men också en rovdrift på miljö och naturresurser - utan like i världshistorien. En mycket framgångsrik privatkapitalism - med ekonomiskt fåtalsvälde - och en mindre framgångsrik kommunistisk planhushållning - med byråkratiskt fåtalsvälde - utgör de förhärskande ekonomiska systemen i de utvecklade industriländerna.

Den snabba produktionsökningen i den kapitalistiska världen sker emellertid till priset av utslagning från arbetsmarknaden av stora grupper; växande grupper av unga vinner aldrig inträde på arbetsmarknaden. Den otyglade kapitalismen är oförmögen att förhindra uppkomsten av omfattande orättvisor, resursslöseri, arbetslöshet och ekonomiska kriser.

Kapitalets snabba internationalisering leder till att de nationella fackföreningsrörelserna blir otillräckliga som motkraft och till att inom nationalstaterna folkligt förankrade reformkrav blir svårare att förverkliga.

För att försvara och vidga sina maktpositioner söker den moderna kapitalismen aggressivt begränsa respektive ta över väsentliga delar av den gemensamma sektorn. Den vill, att den gemensamma verksamheten ska präglas av de värderingar, den marknadsanpassning och därmed de vinstmaximeringsprinciper som gäller i varuproduktions- och tjänstesektorn i övrigt.

Kapitalintressena framträder öppet även som politisk maktfaktor både inom de enskilda länderna och på det internationella planet. De lämnar ekonomiska bidrag till politiska grupperingar och genomför själva omfattande kampanjer för att påverka politikens innehåll.

Kapitalintressena tvekar inte att upprätthålla och etablera verksamheter i och därmed ge ett aktivt stöd åt diktaturer. När de ser sina intressen utmanade, är de genom imperialistisk maktutövning beredda att undertrycka nationella frihetsrörelser och demokratiskt framstegsarbete. Det faktum att kapitalismen i många sådana länder har varit framgångsrik, när det gäller att öka produktionen och befrämja den

ekonomiska utvecklingen, mildrar inte denna kritik.

Allt fler länder i tredje världen har frigjorts från kolonialism och feodalism och fått nya utgångspunkter för utveckling. Människorna har därmed tillvunnit sig möjligheter, som var otänkbara under de gamla regimerna. I en del av dessa länder har feodalism och privatkapitalism ersatts av samhällsordningar, i vilka produktionsmedlen har undandragits privat ägande. Detta har ofta parats med centralstyrning av ekonomin, vilket har lett till förstelning och fortsatt fattigdom.

Där leninismens principer om en ledande elit har varit vägledande, har förhoppningarna om ett folkvalde inte uppfyllts. En liten grupp har tillskansat sig makt att bestämma över flertalet utan demokratisk kontroll. Det ekonomiska livet är underkastat en byråkratisk centraldirigering. Det gamla privilegiesamhället har ersatts av ett nytt.

I länder, där kommunistiska partier länge har styrt, råder stora skillnader i inkomster och social ställning. Varken som medborgare, som arbetare i produktionen eller som konsumenter tillåts människorna att fritt uttrycka sina åsikter och krav. Bristen på demokrati hindrar medborgarnas önskemål att komma till uttryck och präglar samhällsutvecklingen. I de stater där den leninistiska elitprincipen råder ges inte utrymme för demokratiska värden. I stället förkvävs friheten och jämlikheten. Under sådana förhållanden kan inte den gemenskap av fria och jämställda människor, som är den demokratiska socialismens mål, skapas.

De kommunistiska systemen i deras olika skepnader befinner sig i ett skede av sönderfall. Leninismens moraliska och politiska kris är fullständig.

I flertalet kommunistiska länder har det uppstått rörelser med krav på ett större mått av demokrati. I några fall har dessa demokratirörelser mötts med repression. Men i flera länder har kommunistpartiets maktmonopol upphävts och ersatts av flerpartisystem. I andra pågår en demokratiseringsprocess. Den demokratiska socialismen välkomnar varje förändring i riktning mot en öppnare debatt, politisk och ekonomisk pluralism och ett folkligt deltagande i samhällets beslutsprocess. Den fördömer varje form av våld och förtryck, som är avsedd att förhindra en utveckling mot frihet och demokrati.

De förhärskande ekonomiska systemen i världen kännetecknas båda av en ensidig inriktning på ekonomisk tillväxt och ett i längden ohållbart slöseri med naturresurser. Produktivkrafter utan folklig insyn eller kontroll innebär en belastning på naturresurser och miljö.

Kapitalismen har bevisat sin oförmåga att ta hänsyn till kommande generationers behov av oförstörd natur och bevarad ekologisk balans. Samhälleliga ingrepp har visat sig vara nödvändiga för att garantera en långsiktigt hållbar utveckling. Även om miljöförstöringen har angripits och till vissa delar har begränsats i de industrialiserade länderna, hotas nya länder, genom att multinationella företag flyttar ut sin miljöskadliga verksamhet till länder med lägre eller obefintliga miljökrav.

Också i de kommunistiska länderna har miljöförstöringen gått mycket långt. Ett ineffektivt utnyttjande av naturresurser och avsaknad av tillräcklig reningsteknologi har inneburit en sådan förslitning av naturen, att vissa områden kan betraktas som ekologiska katastrofområden. Människors hälsa hotas på ett allvarligt sätt.

Varken kapitalismen eller kommunismen har förmått skapa rättvisa och trygghet för människorna. I båda systemen fördelas de ekonomiska resurserna ojämnt och utan folklig kontroll. I ena fallet är detta en del av systemet. I andra fallet sker det i strid med uppställda jämlikhetsideal men är en följd av maktens centralisering och bristen på demokrati. Båda systemen har visat sin oförmåga att hushålla med jordens resurser och att fördela deras användning på ett rättvist sätt.

Den demokratiska socialismen

Överallt i världen kämpar folkliga krafter för sin frigörelse, för att bryta eller inifrån reformera fåtalsväldet. Kampen för frigörelse har tagit olika former. På en del håll har förtrycket lett till väpnad kamp. På andra håll har man genom en fredlig samhällsomvandling kunnat uppnå betydelsefulla resultat.

Det gemensamma i denna frigörelsekamp, som förs från olika historiska förutsättningar, är strävan att organisera samhällsförhållandena under folkflertalets aktiva deltagande och demokratiska kontroll. Denna färdriktning är också den demokratiska socialismens. Den ser som sin uppgift att förverkliga en produktionsordning, som inte styrs av enskildas vinstintressen och maktanspråk.

De framsteg som har vunnits genom arbetarrörelsens kamp har befast den svenska socialdemokratins övertygelse, att den fredliga samhällsomdaningen på den demokratiska socialismens grund erbjuder den enda framkomliga vägen till människornas frigörelse.

Denna samhällsordning bygger på mänsklig vilja och mänskliga ansträngningar. Denna frigörelse måste vi genomföra i ett samhälle, som är starkt beroende av en omvärld präglad av stora motsättningar, av förtryck och ofrihet, av starka kapitalistiska intressen. Den ska genomföras på den demokratiska övertygelsens väg under öppen debatt och under den hänsyn och respekt för andra uppfattningar som hör demokratin till. I hela sin praktiska utformning måste den förda politiken genomsyras av och följa de etiska värden som arbetarrörelsens ideologi uttrycker. Den reformistiska socialismens väg är mödosam och tidskrävande. Den medför emellertid den helt avgörande fördelen, att samhällsomdaningen kan genomföras under aktiv medverkan av medborgarna och att dess resultat vinner en fast folklig förankring. Därmed skapas också trygghet för att reformerna blir bestående.

En demokratisk samhällsomvandling förutsätter sålunda aktiva medborgare. Passiva medborgare är ett hot mot demokratin. Detta hot undanröjs, om vi tar till vara den kraft som finns hos varje människa, vilja till aktivitet och social gemenskap, viljan att påverka den egna situationen och samhället, behovet av eget skapande och ökad kunskap. Denna mänskliga kraft kan inte frigöras av destruktiva kommersiella krafter eller av byråkratiska samhällsorgan. Kraften kan bara frigöras av människorna själva. Samhällets organisation måste därför skapa förutsättningar för medborgarnas gemensamma engagemang. I ett samhälle, som bygger på den demokratiska socialismen, är varje människas insats i samhällsarbetet en ovärderlig tillgång. Folkrörelserna, gamla och nya, och folkbildningen - med den lilla gruppens, studiecirkelns, kunskaper och förändringskraft - måste därför ges en avgörande roll i samhällsbygget, och de kooperativa idéerna måste ges möjligheter att tillämpas i den gemensamma verksamheten liksom i arbetslivet i övrigt.

Den demokratiska socialismen bygger ytterst på en tilltro till människornas vilja och förmåga att skapa ett samhälle präglad av gemenskap och mänsklig värdighet i samklang med vad naturen långsiktigt kan bära.

I hela folkets händer

Endast i det demokratiska samhället kan de socialdemokratiska idéerna frihet, jämlikhet och solidaritet förverkligas.

Grundläggande för demokratin är alla människors lika rätt att påverka det samhälle de lever i och som skapar betingelserna för deras egna liv. Endast i en utvecklad demokrati med jämlika möjligheter är människan fri att styra sitt liv, att fritt utvecklas som individ och att i fri gemenskap med andra söka lösningen på gemensamma problem.

Denna den lika rätten att påverka måste omfatta alla delar av samhällslivet, och socialdemokratin vill därför verka för politisk, ekonomisk och social demokrati. Den politiska demokratin är grundläggande. Men för att få sin fulla verkan måste demokratin utsträckas också till produktionslivet. Ty människor är inte fria att styra sina egna liv, om villkoren för arbetslivet bestäms av maktgrupper, som står utanför medborgarnas kontroll. Människor har inte jämlika möjligheter att utvecklas som individer, om de i sitt yrkesliv endast har att utföra order från andra, utan möjlighet att påverka det egna arbetets innehåll och uppläggning. Människor kan inte solidariskt arbeta tillsammans för att lösa problem, som är gemensamma för oss alla som samhällsmedborgare, om det ekonomiska livets villkor tvingar människor att konkurrera ut varandra för att trygga den egna välfärden. För att demokratin ska kunna förverkligas i samhällslivet, måste den förverkligas i samhällslivets olika delar. Produktionsordningen har därför avgörande betydelse också för samhällsordningen i övrigt. Om det demokratiska samhället fullt ut ska kunna förverkligas, kan inte produktionsordningen undandras demokratins spelregler.

Enligt den tidiga socialistiska uppfattningen krävde denna förändring av produktionsordningen en förändring i det formella ägandet, så att den privata äganderätten till produktionsmedlen upphävdes och ersattes med ett folkligt-kollektivt, antingen genom staten eller genom de arbetandes egna organisationer. Denna uppfattning växte naturligen ur de förhållanden som rådde i arbetarrörelsens barndom; då var den politiska makten förbehållen de besuttna, och den ägande hade likaså en närmast oinskränkt rätt att förfoga över det ägda, oberoende av följderna för andra människor eller för samhället i stort.

Med den allmänna rösträtten och den politiska demokratins genomförande ändrades emellertid dessa förutsättningar. Den politiska makten knöts till medborgarskapet, inte till ägandet av produktionsmedlen. Därmed kunde den politiska makten användas i folkmajoritetens intresse för att förverkliga folkliga krav på samhällsutveckling och samhällsförändring. Starka fackliga organisationer kunde i arbetslivet hävda de arbetandes intressen gentemot kapitalägarnas. Den ökade ekonomiska välfärden, den bättre utbildningen och de lagstiftningsvägen skärpta kraven på företagets produkter stärkte konsumenternas ställning gentemot tillverkarna. Allt samverkade till att - på många plan och i olika former - flytta allt mer av den faktiska bestämmanderätten över samhällsförhållandena från de privata kapitalintressena till medborgarna, löntagarna och konsumenterna. Den privata äganderätten kvarstod visserligen, men den privatkapitalistiska produktionsordningen, där det enskilda vinstintresset sågs om överordnat alla andra intressen, förändrades på avgörande punkter.

Samtidigt visade erfarenheter från andra delar av världen, där det privata ägandet av produktionsmedlen hade överförts till staten, att denna förändring av ägandet på intet sätt garanterade uppfyllelsen av de socialistiska målen frihet, jämlikhet och solidaritet. Medborgarna i dessa länder har inte fått friheten att påverka de politiska besluten, löntagarna har inte frihet att hävda sina intressen som anställda och konsumenterna saknar möjlighet att påverka utbud och kvalitet på varor och tjänster. I den kommunistiska produktionsordningen lika väl som den privatkapitalistiska blir människorna underordnade maktgrupper, som de inte själva kan påverka, och exploateras för mål, som de inte själva har formulerat. Den socialdemokratiska vägen, att förändra bestämmanderätten över produktionen och produktionsresultatets fördelning snarare än det formella ägandet av produktionsmedlen och att låta denna bestämmanderätt utövas på många olika vägar, är därför inte bara en enklare utan framför allt mer ändamålsenlig metod att skapa det folkliga inflytande över produktionsordningen som är en nödvändig förutsättning för att förverkliga det demokratiska samhället.

Detta innebär inte, att alla problem och motsättningar inom det ekonomiska livet undanröjs. Att skapa ett ekonomiskt system, som verkar i ständig harmoni, är en omöjlighet; många krafter verkar inom produktionslivet och måste tillåtas göra det, om där ska finnas utrymme för den dynamik som är drivkraften för ekonomisk utveckling. Det avgörande är, att denna utveckling styrs av folkliga intressen och folkliga krav.

I många avseenden kräver den ekonomiska demokratins princip, att samhällsorgan ges ett inflytande över produktionslivet och produktionsresultatets fördelning. Det gäller frågor, som har betydelse för hela landets välfärd; exempel på det är skyddet för miljön, den regionala fördelningen av företagsamhet och arbetstillfällen över landet samt de sociala tjänster som ska hållas tillgängliga för alla medborgare och därför kräver en omfördelning av resurser via samhällsorgan institutioner.

I andra avseenden är det inte lika självklart, att den ekonomiska demokratins innebörd förverkligas genom inflytande för samhällets organ. Löntagarna har rätt till inflytande över den egna arbetsplatsen och det egna arbetslivets villkor, och detta inflytande måste utövas direkt i produktionsledet, genom deras egna organisationer. Konsumenterna har rätt att få påverka utbudet av varor och tjänster genom sin efterfrågan, och detta inflytande måste ytterst utövas direkt i konsumentledet av konsumenterna själva.

Socialdemokratin vill på detta sätt göra medborgarrätten överordnad äganderätten, arbetets rätt överordnad kapitalets och konsumentens rätt överordnad produktionens. Socialdemokratin vill sålunda ersätta den ekonomiska maktkoncentrationen i enskilda händer med en ordning, där varje människa har rätt att som medborgare, löntagare och konsument påverka produktionens inriktning och fördelning, produktionsapparatens utformning och arbetets villkor.

Det sker genom lagstiftning och ekonomisk-politiska styrmedel, som anger ramarna för företagens verksamhet och på olika sätt påverkar marknadsmekanismerna i samhälleligt önskvärd riktning. Det sker genom olika former av kollektiv kapitalbildning och olika åtgärder för en jämnare förmögenhetsfördelning; att de folkliga intressena kan ges inflytande över kapital för investeringar är av central betydelse för möjligheterna att påverka ekonomins funktionssätt. Det sker också genom att löntagarna tillförsäkras bestämmande över arbetsplatser och företag och genom att konsumenternas ställning gentemot producenterna förstärks och konsumenterna inbördes blir mer jämbördiga i sina möjligheter att påverka produktionen.

Från demokratiska utgångspunkter är det således bestämmanderätten över produktionen och produktionsresultatets fördelning, som är det centrala, inte äganderätten. Denna bestämmanderätt måste utövas i många olika former, och nya metoder att hävda det folkliga inflytandet måste prövas, i takt med att ekonomin förändras. Detta hindrar inte, att det kan vara nödvändigt att i olika former påverka och förändra ägarstrukturen i näringslivet. Ekonomisk maktkoncentration, innebärande att stora ekonomiska sektorer domineras av fåtalsintressen, måste brytas; ett medel för detta är kollektivt delägarskap via den kollektiva kapitalbildningen. Andra ägarformer som kooperativa eller samhällsägda företag ökar mångfalden och konkurrensen. I den omfattning som viktiga gemensamma behov gör det nödvändigt är socialdemokratien också beredd att i samhällets ägo eller under samhällets kontroll överföra naturtillgångar, kreditinstitut eller enskilda företag.

Därmed fullföljer arbetarrörelsen sin kamp för en genomgripande förändring av det svenska samhället, en kamp som inleddes med demokratiseringen av det politiska livet, fortsatte med den sociala utjämningen och nu i allt högre grad inriktas på demokratiseringen av det ekonomiska livet.

I den politiska debatten ställs ofta planhushållning, varmed förstås en samhällelig styrning av produktionen, i motsats till marknadsekonomi, varmed förstås en styrning av produktionens inriktning via prisbildningen. Denna motsatsställning bygger emellertid på en förenkling. Varken en renodlad planhushållning eller en renodlad marknadshushållning kan ensam förverkliga alla de krav som ställs på produktionslivet och som har så skiftande innebörd som hushållning med miljöresurser, arbete åt alla, mångfald i utbudet och rättvis fördelning, ekonomisk utveckling och social trygghet. Dessa mål kan endast uppnås genom en kombination av samhällelig styrning och marknadshushållning.

Marknadsmekanismerna utgör ett snabbt och smidigt signalsystem mellan producenter och konsumenter. Men marknadsmekanismerna har brister i flera avseenden. Marknaden kan inte klara hushållningen med sådana produktionsfaktorer, som saknar marknadspris. Dit hör miljöfaktorer som luft och vatten, och marknadens oförmåga att hushålla med dessa är en viktig förklaring till dagens miljöproblem. Marknaden saknar på motsvarande sätt förmåga att tillgodose behov, som inte kan omsättas i en ekonomiskt tillräckligt stark efterfrågan. Marknaden gynnar konsekvent den ekonomiska styrkan, något som innebär så väl att ekonomiskt svaga konsumentgrupper inte kan få sina behov tillgodosedda som att finansiellt starka producentintressen kan komma att dominera över så väl löntagares som konsumenters behov. För att motverka de snedvridna effekterna och de sociala orättvisor som uppstår genom dessa olikheter och för att åstadkomma den för mänsklig överlevnad och mänsklig välfärd nödvändiga hushållningen med ändliga naturtillgångar krävs åtgärder, grundade på politiska beslut i medborgerliga organ.

Frågan om samhällelig hushållning eller marknadshushållning är därför för socialdemokratien en fråga om vilken metod, som i varje särskilt fall är bäst ägnad att uppnå målen om rättvis fördelning av välfärden, effektiv användning av landets ekonomiska resurser och hushållning med miljö- och naturtillgångar. De två metoderna är inte oförenliga utan kompletterar tvärt om varandra; ingendera kan ensam uppnå de uppsatta målen för samhällets utveckling och medborgarnas välfärd.

Marknadshushållning innebär, att prismekanismen blir starkt styrande. Vissa nyttigheter, av grundläggande betydelse för den sociala välfärden, bör emellertid inte fördelas via prismekanismen. Ingen ska av ekonomiska skäl behöva avstå från den vård han eller hon behöver eller den utbildning han eller hon har förutsättning för; inte heller får vårdens, omsorgens och utbildningens inriktning avpassas efter de största och därmed mest köpstarka konsumentgruppernas efterfrågan på bekostnad av de mindre gruppernas behov. Vård, omsorg och utbildning ska tillkomma alla på lika villkor.

En sådan behovsorienterad produktion kan emellertid aldrig baseras på producentens behov av egen vinst på verksamheten; vissa behov kommer då, såsom mindre lönsamma, aldrig att tillgodoses. Denna form av produktion förutsätter samhällelig verksamhet, som solidariskt finansieras av alla medborgare via skatterna. Socialdemokratin ser det som en angelägen uppgift att slå vakt om dessa principer för de sociala tjänsterna, sammanfattade i beteckningen den gemensamma sektorn, samtidigt som det är en central uppgift att ständigt vidareutveckla formerna för denna verksamhet. Den gemensamma sektorn innebär både rättigheter och skyldigheter för medborgarna. Den måste byggas upp så, att varje människa kan få sina behov av vård, omsorg och utbildning tillgodosedda, samtidigt som medborgarna måste känna, att de har del i ansvaret för att dessa tjänster kan erbjudas och att de fungerar väl.

Storleken av denna gemensamma sektor, det vill säga de åtaganden medborgarna solidariskt gör mot varandra, måste avgöras av medborgarna själva via hela landet omfattande politiska beslut, det vill säga via valda församlingar. På samma sätt måste de rättigheter, som tillkommer den enskilde medborgaren inom den gemensamma sektorn, avgöras genom övergripande beslut för att med detta säkerställa, att alla medborgare i landet erbjuds likvärdiga tjänster. Den närmare utformningen och uppbyggnaden av vården, omsorgen och utbildningen bör emellertid, inom de ramar som anges av de centrala besluten, avgöras lokalt, av politiska organ gemensamma för medborgarna i regionen eller kommunen. Den löpande verksamheten bör sedan utformas i samverkan med brukarna och de anställda.

Inom den gemensamma sektorns verksamhetsområde bör också finnas utrymme för ideella och kooperativa lösningar liksom för olika former av samverkan mellan å ena sidan samhälleliga serviceorgan och å andra sidan folkrörelser, Kooperation eller ideella föreningar.

Tillväxt, välfärd, miljö

Välstånd för alla förutsätter, att produktionsresultatet fördelas rättvist - och att det finns tillräckligt mycket att dela på. Välfärd för alla förutsätter, att produktion och ekonomisk tillväxt sker i former, som inte i sig själva motverkar det som är deras grundläggande syfte: ett gott liv och goda livsbetingelser för människorna.

I det förindustriella, förkapitalistiska samhället var produktivkrafterna för utvecklade för att möjliggöra ett allmänt välstånd. Först med industrialismen skapades förutsättningar för en så omfattande produktion och en sådan ekonomisk tillväxt, att det gav utrymme för ett allmänt välstånd. Alltjämt gäller att ekonomisk och teknisk utveckling är en förutsättning för den mänskliga välfärd som består i trygg materiell bärning, god hälsa, trygghet på ålderdomen, ickeförslitande arbete och tid för egen utveckling och egna intressen.

För socialdemokratin, som har vuxit fram ur de arbetande människornas kamp för ett bättre liv, är det naturligt att se sambandet mellan ekonomisk tillväxt och mänsklig välfärd och att därför betrakta tillväxt som någonting önskvärt. Lika naturligt är det för socialdemokratin, att denna tillväxt inte får ske i former, som hotar den mänskliga välfärd, som är dess syfte. Tillväxten måste styras och kontrolleras med avseende på effekterna för etik, miljö och sociala förhållanden i samhället.

Människans sätt att bruka och förbruka naturresurser kan ytterst leda till att människan hotar sin egen existens. Stora förändringar i naturmiljön är allvarliga varningssignaler. Naturlig mångfald och skönhet har på många håll förstörts eller är allvarligt hotade. Exploatering av mark, luft och vatten slår nu tillbaka. Många decenniers miljöförstöring leder till att vi under en lång tid framöver tvingas leva med svåra miljöproblem, trots att vi redan på många områden har minskat utsläppen och arbetar med att bringa ner dem till ofarliga nivåer.

Erfarenheterna av en aktiv miljöpolitik visar, att utvecklingen kan vändas. Men en framgångsrik kamp mot de miljöskador som redan har inträffat kräver stora ekonomiska resurser, och det gör också arbetet med att utveckla ny och miljövänlig teknik. Utan ekonomisk tillväxt kan vi inte klara miljöproblemen. Men det måste bli en reell tillväxt inte en tillväxt som skapas genom förbrukning av ändliga naturresurser och förslitning av miljö och människors hälsa.

Den tekniska och ekonomiska utvecklingen under 1900-talet har skapat såväl produktions- som

konsumtionsmönster, som innebär faror för miljö och hälsa. Dessa mönster måste brytas. Miljöproblemen kan i längden inte lösas genom reparation i efterhand; miljöproblemen måste förebyggas. Allt detta kommer att kräva, att människor ändrar sina levnadsvanor, lika väl som att företagen förändrar sin teknik. En framgångsrik miljöpolitik kräver, att varje del i samhället tar sitt ansvar för en god miljö och hushållning med naturresurser.

De nya lösningarna ska inte sökas i en äldre tids ofta både miljö och människoförlitande förhållanden. Lösningarna ska sökas framåt, med utnyttjande av alla de kunskaper och erfarenheter som den tekniska och ekonomiska utvecklingen har gett.

Den tekniska utvecklingen måste inriktas på miljövänliga produkter och produktionsmetoder liksom på miljövänliga transport- och distributionssystem. Varor och produktionsprocesser ska vara så utformade, att de motsvarar de krav på hälsan och miljön som vi ställer. Detta ställer också krav på en ansvarsmedveten hushållning med råvaror och energi. Produktionsmetoderna får heller inte skapa risker för de arbetandes säkerhet och hälsa. Också när miljökraven kräver förändrade levnadsmönster, måste grundläggande sociala nyttigheter skyddas och kraven på en rättvis fördelning av välfärden upprätthållas. Miljölagstiftningen och miljöavgifterna påverkar produktionens inriktning och omfattning. Medborgarna väljer utifrån detta, med ansvar för sin egen resurs och energiförbrukning, sitt eget konsumtionsmönster.

Den ekonomiska tillväxten måste styras för att skapa regional balans. Så väl utglesning av vissa landsändar som överhettning av andra innebär påfrestningar och försämringar av människors levnadsvillkor, och överexploatering av vissa regioner är också negativa av sociala skäl och av miljöskäl.

Ekonomisk tillväxt kan, om den inte kontrolleras, skapa risker för en ökad snedfördelning av inkomster och förmögenheter. Dessa risker uppstår, dels därför att tillväxten kan driva på inflationen, dels därför att tillväxten kan vara ojämnt fördelad mellan olika ekonomiska sektorer och olika regioner. Dessa ojämna fördelningseffekter måste korrigeras.

Det privata vinstintresset och de marknadskrafter som reagerar enbart i enlighet med ekonomiska styrkeförhållanden förmår inte förverkliga dessa krav på produktionslivet och tillväxten. För detta krävs politiska beslut, som anger villkoren för produktionen, ett löntagarinflytande över arbetslivet och en aktiv konsumentpåverkan.

Fördelning

Jämlikhetskravet innebär, att alla människor ska ha lika möjligheter att utvecklas som individer och att påverka villkoren för sina egna liv och det samhälle de lever i. För att förverkliga detta krävs åtgärder på flera plan för att solidariskt fördela rättigheter och skyldigheter mellan medborgarna och utjämna de skillnader i ekonomiska och sociala resurser som annars leder till att somliga har mindre frihet än andra att styra sina egna liv.

Villkoren för den enskilda människans tillvaro formas av produktions- och samhällsliv. Därför måste alla människor ha reella möjligheter att påverka uppbyggnaden av såväl produktionen som samhället. Denna jämlika fördelning av inflytande över samhälle och ekonomi förverkligas genom den politiska och ekonomiska demokrati som överför bestämmanderätt från kapitalägarna till medborgarna, löntagarna och konsumenterna och skapar en ordning, där ingen i kraft av sina större ekonomiska resurser kan bestämma över andra människors liv.

Produktionsresultatets fördelning har avgörande betydelse för de enskilda människornas livsvillkor och utvecklingsmöjligheter. De ekonomiska resurser den enskilde förfogar över, så väl i form av egen inkomst och förmögenhet som i form av fri tillgång till tjänster av betydelse för den egna välfärden, bestämmer i mycket graden av rörelse- och valfrihet. En första förutsättning för den enskildes möjligheter att utvecklas som individ och samhällsmedlem är därvid frihet från ekonomisk otrygghet.

Socialdemokratin ställer därför ett antal krav på fördelningen av produktionsresultatet. En rättvis och rimlig ersättning ska enligt principen om lika lön för likvärdigt arbete utgå till löntagarna, som med sitt arbete skapar produktionsutfallet. Därför stöder socialdemokratin fackföreningsrörelsens solidariska lönepolitik.

Tillräckliga resurser ska avsättas för att ge alla medborgare ekonomisk trygghet vid sjukdom, handikapp, arbetslöshet och ålderdom liksom också rätten till vård, utbildning och omsorg att förmedlas efter behov, inte efter egna ekonomiska resurser. Detta förutsätter, att samhället genom beskattning av inkomster och förmögenheter kan omfördela resurser i den omfattning som svarar mot dessa sociala behov. Beskattningen ska därvid grundas på bärkraft, så att den som har större egna resurser också betalar mer till dessa gemensamma nyttigheter. Folkliga intressen måste göras delaktiga i den förmögenhetstillväxt, som blir följden av att en del av produktionsresultatet alltid måste avsättas för sparande och investeringar. Denna delaktighet, som är nödvändig för att motverka så väl stora förmögenhetsskillnader som obalanser i inflytandet över produktionen, förutsätter en kapitalbildning i demokratiskt kontrollerade former och som kommer alla till godo på ett rättvist sätt. Eftersom enskilt sparande aldrig har visat sig kunna motsvara dessa krav, måste det kompletteras och balanseras av olika former av kollektivt sparande och kollektiv kapitalbildning.

Den enskilda individens möjligheter att styra sitt eget liv är beroende av så väl ekonomiska resurser som kulturella och sociala. Utbildning och kunskaper har stor betydelse så väl för den personliga utvecklingen som för valfriheten på arbetsmarknaden och möjligheterna att delta i det politiska livet. Därför måste stor vikt läggas vid utbildningssystemets uppbyggnad; alla ska ha rätt till så väl grundläggande utbildning som påbyggnadsutbildning och den utbildning i vuxen ålder som förändringar på arbetsmarknaden eller i egen intresseinriktning påkallar. Lika viktigt är ett kulturliv, som ger alla såväl möjlighet till egen skapande verksamhet som tillgång till kulturlivets olika verksamheter.

Inom välfärdssamhället finns också oroande tecken på att vissa grupper medborgare i flera avseenden hamnar i välfärdens utkant. Det är de som med en ofta ofullständig utbildning i botten har hamnat i låglöneyrken, i många fall fysiskt förslitande och med föga av möjlighet till personlig och yrkesmässig vidareutveckling. Detta underläge på arbetsmarknaden skapar både ekonomiskt och socialt sämre livsvillkor, som i sin tur kan leda till en känsla av utanförstående och likgiltighet för hela samhället. Ytterst kan en sådan utveckling, om den inte bryts, leda till nya klassgränser och hårda sociala spänningar.

Jämlikhetspolitiken måste särskilt uppmärksamma dessa hotande nya klassklyftor. Socialdemokratins krav på trygga och säkra arbetsmiljöer och på en organisation av arbetslivet, som ger inflytande över det egna arbetet, verkar allmänt i denna riktning. Därutöver krävs åtgärder speciellt inriktade på att förbättra villkoren för dessa underprivilegierade grupper. Dit hör särskilda låglönesatsningar, åtgärder inom personal- och vuxenutbildningen, åtgärder inom bostadsområdena, åtgärder inom kollektivtrafiken för att förbättra de yttre villkoren för vardagslivet och arbetsmedicinska åtgärder för att hjälpa dem som har drabbats av arbetsskador.

Arbete

Socialdemokratien hävdar den enskildes rätt till arbete. Var och en, som kan och vill, ska med sin förmåga ha möjlighet att vara med i en arbetets gemenskap.

Folkets vilja till arbete är också nationens viktigaste tillgång. Full sysselsättning är god samhällsekonomi och produktiv politik.

Socialdemokratins mål, full sysselsättning, gäller hela landet. De regionala skillnader som uppstår på grund av marknadskrafterna och avstånd till stora centra måste ständigt utjämnas.

Socialdemokratien står för en ekonomisk politik, som ska lägga grunden för den fulla sysselsättningen, och för en arbetsmarknadspolitik, som erbjuder produktivt arbete i stället för passivt kontantstöd. Det är en politik, som vägrar att lämna en arbetslös minoritet bakom sig.

Det är i hög grad i arbetslivet, som begreppen frihet, jämlikhet och solidaritet får en verklig innebörd. Ett bra arbete ger förutsättningar för ett rikare liv även utanför arbetsplatsen. Därför måste även de som har rätt att dra sig tillbaka för att som pensionärer njuta arbetets frukter få uppmuntran att fortsätta i arbete, om de så önskar.

Den enskilde ska i sitt arbete kunna ingå i ett socialt sammanhang. Därför måste arbetet vara så organiserat,

att var och en kan känna trygghet till liv och hälsa och möjlighet att känna tillfredsställelse med sin arbetsinsats. Varje människa ska bemötas med respekt och aktning för vad hon gör.

Därför strävar socialdemokratin efter att förverkliga drömmen om det goda arbetet. Det goda arbetet ger den enskilde möjlighet att känna gemenskap med andra. Det goda arbetet ger utrymme för egna initiativ och erbjuder omväxling. Det ger tillfällen till förkovran och ansträngning. Det goda arbetet är oskadligt för människa och miljö. Men för att förverkliga drömmen om det goda arbetet måste orättvisorna i arbetslivet ständigt angripas. Stora ansträngningar måste göras för att återvinna arbetets glädje åt dem som har skadats eller slitits ut i arbetslivet.

Orättvisorna i arbetslivet styr människors liv också utanför arbetsplatsen. Många betydande skillnader i arbetsvillkor kvarstår. Nya förutsättningar, som hotar jämlikheten, tillkommer. Därför vill socialdemokratin uthålligt verka för lika lön för likvärdigt arbete och för bättre arbetsvillkor. Därför söker socialdemokratin nya vägar för att vidga de arbetandes rättigheter.

De orättvisor som finns i arbetslivet har olika bakgrund. I en ekonomi, där marknadskrafterna har tilldelats en betydelsefull roll för att tillgodose konsumenternas behov, uppstår orättvisor, som kan härledas just ur marknadsmekanismernas sätt att fungera. Men även i den gemensamma sektorn finns skillnader, som har sin grund i produktionsförhållandena och i svårigheten att förena ledningsansvar, brukarinflytande och politisk demokrati med de anställdas rätt till inflytande över sitt arbete.

Socialdemokratin vill förnya arbetets villkor, genom att demokratin i arbetslivet vidgas och löntagarna tillförsäkras makt på alla nivåer i företagen. Därmed åstadkommes en demokratisering av företagen, som ger de anställda inflytande också över företagets långsiktiga utveckling. Genom lagstiftning och genom förhandlings- och konflikträtt ges löntagarna möjlighet att välja de vägar som mest verkningsfullt kan ge inflytande över arbetsvillkoren. Den enskilde ska ges ökat självbestämmande över det egna arbetet.

Den fortsatta reformeringen av arbetslivet gäller i hög grad arbetsmiljön. Huvudansvaret för arbetsmiljön åvilar arbetsgivaren. Men det är en gemensam uppgift för alla, arbetsgivare, myndigheter, fackliga organisationer och den enskilde, att stadigt förbättra arbetsmiljön. Ingen arbetsgivare får köpa sig fri från ansvaret. En dålig miljö kan aldrig kompenseras genom lön eller andra förmåner. För människan farlig produktion ska upphöra. Sådana arbeten, där människor skadas eller slits ut, måste ersättas med bättre arbeten. Ny teknik måste tas till vara för att minska riskerna.

Gemensamt för orättvisorna i arbetslivet är, att de i högre grad drabbar kvinnorna. Kvinnorna ska ha lika stort inflytande som männen i företag och fackliga organisationer. Könnssegregeringen på arbetsplatserna bör brytas, och kvinnor och män ska i lika utsträckning ha stimulerande och utvecklande arbetsuppgifter.

Arbete åt alla förblir det viktigaste medlet för att förverkliga de ambitioner socialdemokratin har. Hela folket i arbete skapar de resurser med vilka vi ha omvandlat Fattigsverige och nu bygger ett än bättre samhälle att leva i. Inget är så verkningsfullt som full sysselsättning för en rättvis fördelning av välfärden. Få förhållanden har haft större betydelse för jämställdheten än den fulla sysselsättningens politik. För de absolut flesta människor är arbetet en betydelsefull del av det egna självförtroendet.

Kultur för mångfald och frigörelse

Socialdemokratin kulturpolitik syftar till att berika och frigöra, tillgodose behov av gemenskap och känsloupplevelser. Socialdemokratin vill ge möjligheter åt alla att fördjupa sina erfarenheter och vidga sina perspektiv genom att ta del av och delta i olika former av kulturyttringar; om man är van att reflektera över sitt och medmänniskornas liv med hjälp av litteraturen, teatern och konsten, är det lättare att ta till sig nya impulser, oavsett om de kommer från klassikerna eller avantgardisterna, från den egna kulturkretsen eller någon annan. Socialdemokratin ser kulturell kvalitet och mångfald som viktiga samhälleliga värden. Den demokratiska socialismen ser det fria skapandet, som är den bärande principen i all kulturell verksamhet, som en omistlig del av samhällslivet. Kulturpolitiken är därmed ett led i arbetet att fördjupa demokratin.

Den klassiska folkbildningen, med samtalet som redskap för att engagera sig i kulturlivet och i samhällsförhållandena i vidare mening, är ytterligare ett sätt att stärka en demokratisk samhällsutveckling.

Socialdemokratins kulturpolitik vill ge människor goda möjligheter till aktivt skapande och andra kulturella upplevelser. Genom samverkan mellan konstnärliga yrkesutövare och amatörer kan dynamiken och skaparglädjen utvecklas. Detta innebär också, att kulturpolitiken har en regional dimension. Det nätverk av institutioner, organisationer och fria grupper som finns runt om i Sverige bör stimuleras. Kulturlivet består av ett samspel mellan konstnärliga yrkesutövare, folkbildningsorganisationers och amatörgruppers kulturaktiviteter och de hundratusentals människor som besöker olika kulturevenemang och fäster stor vikt vid kulturell kvalitet i sin miljö. Gemensamma kulturella upplevelser stärker sammanhållningen. Därmed fördjupar kulturpolitiken den sociala gemenskapen.

Inom kultur- och massmediaområdet intar ett mål, yttrandefriheten, en särställning. I ytterlighetsfall som rasistisk propaganda, barnpornografi och grovt våld måste samhället ingripa med restriktioner och förbud. Men normalt bör fördommande, spekulativ, ensidig eller undermålig kultur alltså inte angripas med restriktioner och förbud. I stället bör samhället aktivt gynna kvalitet och mångfald. På så sätt medverkar kulturpolitiken till att värna och utveckla yttrandefriheten.

Socialdemokratien vill ta ansvar för att vårt kulturarv förs vidare till nya generationer. Men social, ekonomisk och kulturell bakgrund innebär skilda betingelser för olika grupper och klasser i samhället, när det gäller att ta del av kulturen. Ett viktigt mål för kulturpolitiken, skolan och folkbildningen är därför att arbeta för kulturell jämlikhet.

En kulturell och språklig mångfald är en rikedom i det mellanfolkliga samarbetet. I en allt mer internationaliserad och av massmedia dominerad värld är det en viktig uppgift för de små nationerna att värna det egna språket och den egna kulturen. En egen stark och vital kultur stimulerar till ett brett kulturutbyte med andra länder.

Öppenhet mot omvärlden är en livsnödvändighet för svenska konstnärer och kulturinstitutioner liksom för svenska folket. Att främja utbyte av erfarenheter och ideer inom kulturområdet över språk- och nationsgränserna är ett mycket angeläget kulturpolitiskt mål. Inom Sveriges gränser befrämjas denna mångfald och detta kulturutbyte av invandrarna; deras kulturer innebär en rikedom för det svenska samhället.

Alla folks frihet, hela världens fred

Längtan efter fred och frihet, framsteg och social rättvisa är gemensam för alla folk.

Nationernas självbestämmande och folkens frigörelse

En värld av fred och framsteg förutsätter nationernas självbestämmande och folkens frigörelse. Den svenska utrikespolitikens mål är att trygga landets självständighet, värna freden och bidra till en världsordning, präglad av välfärd, frihet och värdighet för alla människor. I detta syfte ska Sverige föra en alliansfri politik, som syftar till neutralitet i krig, och aktivt medverka till ett konstruktivt internationellt samarbete.

Koloniala imperier har raserats, och tidigare undertryckta folk har erövat politisk självständighet. Inte överallt har kolonialvälde följts av folkvälde. Där utländskt förtryck har ersatts av inhemskt - av militärdiktaturer och andra auktoritära regimer - återstår det att fullfölja kampen för demokrati.

Kampen för nationell självständighet har följts av en strävan till social och ekonomisk frigörelse. De rika kapitalistiska länderna och de kommunistiska länderna har under hela efterkrigstiden sökt dominera världen. De har slagit vakt om sina intressen när dessa har kommit i konflikt med andra länders krav på ekonomisk självständighet och social rättvisa. De har genom exploatering av arbetskraft och naturresurser i fattiga länder aktivt bidragit till utplundringen och miljöförstörelsen i den tredje världen.

Socialdemokratien stöder därför folkens kamp för demokratiskt självbestämmande och hävdar de små nationernas rätt till oberoende gentemot stormakterna. Det internationella samarbete som i dagens värld är en bjudande nödvändighet måste, med beaktande av det ökande internationella beroendet, vila på varje

nations självbestämmanderätt.

Samtidigt har de privata kapitalintressena utvecklats till en världsomspännande maktfaktor av en helt annan styrka och omfattning än tidigare. Denna internationella maktfaktor är ett hot mot de enskilda ländernas möjligheter att föra en självständig politik. Internationellt krävs ett kraftigt utbyggt samarbete mellan regeringar och mellan fackliga organisationer.

Nationsgränser är resultat av historiska omständigheter, däribland erövringskrig, kolonialism och stormakters expansion. Samtliga länder är inte enhetliga nationalstater. I vissa fall delar gränserna ett folk med gemensamt språk och gemensam kultur. I andra fall finns inom ramen för samma nation två eller flera folk. I många länder lever, vid sidan av det dominerande folket, språkliga minoriteter. Den historiska erfarenheten visar, att det är möjligt, för människor med olika språk och kultur, av olika ras och tro, att i fred och samarbete leva i samma land.

Också i dag finns det folk, som ännu inte har vunnit självständighet men som har berättigade anspråk på politisk frigörelse, självbestämmande och rätten till en språklig och kulturell identitet. Också i dag finns det människor, som förtrycks på grund av språk, kultur, ras, tro eller politisk uppfattning. Motsättningar, grundande på sådana faktorer, är i själva verket en av de huvudsakliga orsakerna till framtidens mellanfolkliga konflikter. Sådana konflikter bör lösas fredligt och i en anda av ömsesidig respekt och mellanfolkligt samarbete. Inget folk har rätt att undertrycka något annat. Ingen får förföljas eller diskrimineras på grund av ras, tro eller politisk uppfattning.

Politisk avspänning och militär nedrustning

En värld av fred och framsteg förutsätter politisk avspänning och militär nedrustning.

Under lång tid har misstron mellan supermakterna och deras militärallianser bestämt den internationella situationen. Av militära, ekonomiska och politiska skäl har deras hittills dominerande inflytande emellertid avtagit. Men trots detta och trots ett nytt klimat, kännetecknat av förbättrade politiska relationer, finns en kvarlevande misstro, vilket resulterar i fortsatta militära rustningar. Nedrustningsförhandlingar pågår, bilateralt och multilateralt. Förslag om ensidiga nedrustningar läggs fram, och nedskärningar av militärutgifter föreslås i båda militärallianserna. Samtidigt finns i dag en växande insikt om att misstron och det militära hotet måste ersättas av en gemensam säkerhet, som innefattar avspänning, samarbete och avtal om ömsesidig nedrustning. Socialdemokratin ser det som en central uppgift att i Förenta Nationerna, i Socialistinternationalen, i oberoende kommissioner och genom internationell opinionsbildning stödja en sådan utveckling.

Rustningarna och utvecklingen av nya förintelsevapen innebär inte endast ett hot mot mänskligheten. De medför också, att en stor del av världens tekniska kunnande och mänskliga och ekonomiska resurser inriktas på död och ödeläggelse. Socialdemokratin ser därför strävandena att, i samband med internationell nedrustning, ställa om den militära produktionen till civil som en viktig del av kampen för att skapa ett bättre liv för jordens befolkning.

Social och ekonomisk rättvisa

En värld av fred och framsteg förutsätter social och ekonomisk rättvisa.

Människorna i de tidigast industrialiserade delarna av världen upplever ett välstånd, som gör dem till en privilegierad minoritet i världen. Detta välstånd står i bjärt kontrast till den massfattigdom och svält som råder i många länder. Till följd av den struktur som många länder har fått under kolonialtiden har en del av dem, även som självständiga nationer, förblivit beroende av sina tidigare härskare. De tvingas därför fortfarande bidra till de rika ländernas växande välstånd.

I delar av tredje världen har en utveckling skett, där befolkningens levnadsnivå har höjts och en genuin självständighet har uppnåtts. Samtidigt blir i andra fattiga länder det fåtal som äger kapitalet ännu rikare och den stora massan än mer exploaterad.

Dessa orättvisor inom och mellan länder ger upphov till många av dagens internationella konflikter. På

grundval av den demokratiska socialismens solidaritetsidé vill socialdemokratin medverka till en ekonomisk och social utjämning inom och mellan nationerna. Det är därvid angeläget att öka de utvecklade ländernas biståndsinsatser, att avveckla regionala konflikter och att återuppbygga, vad kriget har förört, att minska de fattiga ländernas skuldbörda, att minska handelshinder på områden, där de fattiga länderna skulle ha goda möjligheter att sälja varor till de rika länderna, att angripa nord-sydproblemen tillsammans med de fattiga länderna och att hushålla med naturresurser och skydda miljön.

Det svenska biståndet till de fattiga länderna ska främja tillväxt av deras resurser, ekonomisk och social utjämning, ekonomiskt och politiskt oberoende, en demokratisk samhällsutveckling och en god miljö. Det ska stödja dessa länders egna ansträngningar för utveckling. Det ska nå den fattiga befolkningen - ge den del av tillväxten och av hälsovården, utbildningen och den sociala servicen.

Miljöpolitik för hållbar utveckling

En värld av fred och framsteg förutsätter en miljöpolitik för hållbar utveckling.

Den rika världen hotar allas överlevnad genom missbruk av jordens tillgångar och genom bruk av miljöfarlig teknik. Om den miljöfarliga tekniken förs över till tredje världen och om de fattiga länderna i accelererande takt bidrar till miljöförstörelsen, kommer jorden att drabbas av en fruktansvärd miljökatastrof. Hårdare miljökrav i de industrialiserade länderna har dock inneburit, att samvetslösa företag flyttar miljöfarlig verksamhet till tredje världen. Detta är en miljökolonialism, som måste stoppas.

Redan nu står många av länderna i tredje världen inför svåra problem. Överavverkning och alltför intensiva bruksmetoder har lett till jorderosion och ökenutbredning. Tredje världen plågas av en brännvedskris, som orsakar ekologiska störningar. Regnskogarna i tredje världen måste räddas genom metoder, som erkänner sambandet mellan de fattiga ländernas legitima intressen och behoven av att bevara de lokala och globala ekosystemen. Dessutom måste den kommersiella skövlingen av regnskogen upphöra. På sikt kan eljest det globala klimatet påverkas.

En långsiktigt hållbar utveckling, som förmår att förena framsteg för de mänskliga samhällena med vad människor och natur tål, kräver internationell samverkan.

Jordens folk måste bli medvetna om de långsiktiga effekterna av förändringar i de globala ekosystemen. Ökad uppmärksamhet måste riktas mot förändringar i atmosfären, orsakade av freon, koldioxid och andra föroreningar. Den internationella forskningen måste stödjas för att ge kunskaper åt fortsatt internationellt agerande. Ett aktivt internationellt samarbete måste utvecklas, bland annat genom FNs miljöorgan.

Det svenska utvecklingsbiståndet måste leda till att miljövänlig och resurssnål teknik utvecklas. Sverige måste aktivt stimulera sådan teknikutveckling samt överföring av ny miljövänlig teknik och nödvändiga resurser. Inom biståndet ska ingå utbildning och praktiskt miljöarbete. Produkter och processer, som av miljöskäl är förbjudna i Sverige, ska inte kunna exporteras.

Internationellt samarbete

En värld av fred och framsteg förutsätter internationellt samarbete.

Nationernas och folkens öden har länkats samman med varandra till ett ömsesidigt beroende. De för mänsklighetens framtid avgörande problemen kan inte lösas med enbart nationella åtgärder. Att trygga världsfreden, att hushålla med jordens resurser och hejda miljöförstörelsen, att undanröja fattigdomen och svälten är uppgifter, som endast kan lösas i samarbete mellan nationerna. De kräver ömsesidig respekt och hänsyn och en gemensam helhetssyn på världens ödesfrågor. Det internationella samarbetet måste inriktas på att åstadkomma en ny och rättvis ekonomisk världsordning, som ökar u-ländernas inflytande i världssamfundet och som utgår från omsorg om människan och miljön och en ansvarsfull hushållning med gemensamma resurser.

Socialdemokratin vill bidra till att utveckla Förenta Nationerna till ett verkningsfullt redskap för ett förpliktande internationellt samarbete. Målet är att skapa en internationell rättsordning och en ansvarsmedveten hushållning, som fördelar jordens resurser rättvist och minskar klyftorna mellan folken.

Ett led i detta är omställningen av militär produktion till civil. Endast så kan alla människors grundläggande rättigheter garanteras och världsfreden tryggas.

Sveriges ekonomiska utveckling och det svenska folkets levnadsvillkor är beroende av världsekonomin och det internationella handelutbytet. Därför vill socialdemokratin främja ett växande, ömsesidigt internationellt samarbete.

De västeuropeiska ländernas ekonomier har under de senaste årtiondena vuxit samman. Detta är ett resultat dels av politiska beslut, dels av de kapitalistiska marknadskrafternas mycket framgångsrika integrationsprocess.

Sverige har, inom de ramar och de möjligheter neutralitetspolitiken erbjuder, ett starkt intresse av att delta i den fortsatta utvecklingen av det ekonomiska, sociala och kulturella samarbetet i Västeuropa.

Det västeuropeiska samarbetet bör utvecklas så, att det stärker medborgarnas delaktighet i den demokratiska beslutsprocessen och att fackföreningsrörelsen får förbättrade möjligheter att påverka de transnationella företagen. En språklig och kulturell mångfald ska befrämjas. Det ekonomiska samarbetet bör kompletteras med en social och miljömässig dimension. Sverige kan också medverka i integrationsarbetet och bidra med erfarenheter av insatser för full sysselsättning, för strukturomvandling under socialt acceptabla former samt för en god arbetsmiljö och yttre miljö. Socialdemokratin är beredd att pröva nya former för löntagarnas inflytande i samband med det svenska näringslivets gränsöverskridande och att också ställa bestämda krav på de företag som kommer från andra länder för att verka på vår arbetsmarknad.

Det är angeläget, att den västeuropeiska gemenskapen utformas som ett system, öppet mot omvärlden. Denna öppenhet bör gälla övriga delar av den utvecklade kapitalistiska världen. Den bör gälla de östeuropeiska länderna, också dessa en del av Europa. Den bör inte minst gälla länderna i tredje världen. Det sista är viktigt av solidaritetsskäl men också därför att så stora delar av världens ekonomiska utvecklingsmöjligheter finns i tredje världens länder.

Den svenska socialdemokratin känner samhörighet med de krafter i världen som kämpar för den demokratiska socialismen och vill med dem medverka i kampen för fred, nationell självständighet, internationellt samarbete, ekonomisk och social utjämning och en långsiktig utveckling av mänsklighetens ekonomiska och samhällsliga verksamheter i samklang med vad naturen tål.

Den demokratiska socialismens solidaritet omfattar alla folk. Dess mål är alla folks frihet, hela världens fred.

Socialdemokratins Sverige - politiskt program

1. Författning

Socialdemokratin hävdar en samhällelig ordning, grundad på folklig självstyrelse med allmän och lika rösträtt i fria val, baserade på flerpartisystem och med skyddad valhemlighet. Rådgivande folkomröstningar kan komplettera de allmänna valen. Regeringen utgår ur den i de allmänna fria valen utsedda riksdagen enligt parlamentarismens principer.

All politisk makt utgår från folket och utövas av de av folket valda och inför folket ansvariga organen.

Republik.

2. Rättsordning

Socialdemokratin står för ett rättssamhälle, grundat på rättssäkerhet, fria och oavhängiga domstolar, allas likhet inför lagen och ekonomiska möjligheter för alla att hävda sin rätt.

Rättskipningen ska bygga på offentligt processförfarande i alla instanser och på lekmanamedverkan i

rättsprocessen.

3. Medborgerliga fri- och rättigheter

Den politiska demokratin förutsätter åsikts- och religionsfrihet, rätt till personlig integritet och privatlivets helgd, yttrande- och tryckfrihet, som för att få ett reellt innehåll kräver, att samhället genom ekonomiskt stöd kan skydda mångfalden i opinionsbildningen, förenings- och mötesfrihet med rätt att demonstrera offentligt för sina åsikter och rätt för fackliga organisationer att vidta stridsåtgärder. Den politiska demokratin förutsätter likaså förbud mot alla slag av diskriminering. Lagstiftningen ska bygga på respekten för alla människors lika och okränkbara värde.

All religionsutövning ska ske på frivillighetens grund. Förhållandet mellan staten och trossamfundet regleras i enlighet med demokratins och trosfrihetens principer.

4. Jämställdhet

Socialdemokratin vill förverkliga jämställdhet mellan kvinnor och män som ett uttryck för allas lika värde.

Kvinnor och män ska ha lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter. Det innebär att ha ett arbete, som ger sådan lön, att var och en kan svara för sin egen försörjning livet igenom. Det innebär att dela ansvaret för att vårda barn och hem. Det innebär att delta i politiska, fackliga och andra gemensamma angelägenheter i arbete och samhälle.

Socialdemokratin vill arbeta för jämställdhet mellan män och kvinnor genom opinionsbildning, genom utbildning och genom politiska förändringar inom alla samhällsområden. Arbetet för jämställdhet ska gå hand i hand med utjämningen av orättvisor mellan olika grupper i samhället; det är ett uttryck för socialdemokratin strävan att bygga ett jämlikt och solidariskt samhälle.

5. Kommuner och landsting

Den kommunala självstyrelsen är en omistlig del av det svenska folkstyret. Den utövas av förtroendevalda med direkt ansvar inför kommuninvånarna i val. Självstyrelsen förutsätter egen beskattningsrätt. Skillnader i ekonomiska förutsättningar mellan kommunerna ska utjämnas.

Inom de ramar som anges av regering och riksdag svarar kommuner och landsting inom sina geografiska områden självständigt för utvecklingen och förvaltningen av samhällsangelägenheterna. Samarbete mellan stat och kommun ska trygga en likvärdig behandling av medborgarna. Den kommunala och landstingskommunala organisationen ska utformas för att möjliggöra ett brett medborgerligt deltagande i besluten. En effektiv förvaltning och resursanvändning ska eftersträvas liksom insyn i och inflytande över de löpande verksamheterna för personal och för brukare.

6. Folkrörelser

I folkrörelserna samlas människor för att gemensamt arbeta för ändamål de gemensamt är engagerade i. I folkrörelserna utvecklas så väl människors förmåga som formerna för medborgarnas gemensamma ansvarstagande för och den praktiska skötseln av gemensamma angelägenheter. I folkrörelserna formulerar människorna sina krav och önskemål på det samhälle de lever i, samtidigt som folkrörelserna erbjuder sina medlemmar möjlighet att i praktisk handling påverka detta omgivande samhälle lika väl som de egna levnadsvillkoren. Folkrörelserna spelar därmed en betydelsefull roll för demokratins liv.

Socialdemokratin vill i samverkan med folkrörelserna, kooperationen och organisationerna arbeta för en sådan politik inom stat, kommuner och landsting, som ger förutsättningar för en utveckling av dessa organisationers verksamhet och ansvar. Nya former av samverkan mellan folkrörelser, kooperation och gemensam sektor bör stimuleras.

7. Förvaltning

De samhälleliga förvaltningarna ska stå under demokratisk kontroll och arbeta enligt offentlighetsprincipen. Verksamheten ska utgå från de lagar och beslut, som fattas av politiskt ansvariga organ och i sin tillämpning bygga på rättssäkerhet för den enskilde och respekt för den enskilda integriteten. Arbetet ska präglas av sakkunnighet och effektivitet. Språket ska vara enkelt och begripligt. Myndigheterna ska vara

öppna och serviceinriktade mot medborgarna.

8. Utrikes-, bistånds-, handels- och säkerhetspolitik

Utrikespolitikens mål är att trygga landets självständighet, värna freden och bidra till en världsordning präglad av välfärd, frihet och värdighet för alla människor. I detta syfte ska Sverige föra en alliansfri politik, som syftar till neutralitet i krig, och aktivt medverka till ett konstruktivt internationellt samarbete.

Detta samarbete ska utgå från rätten till nationell självständighet för alla folk. Dess uppgift är att skapa en internationell rättsordning, organisera en internationell hushållning, som tar hänsyn till alla folks intressen, och säkra alla folks rätt till politisk och ekonomisk självständighet enligt Förenta Nationernas förklaringar och konventioner för att därigenom trygga världsfreden.

För dessa ändamål ska Sverige medverka i Förenta Nationernas arbete och bidra till att stärka organisationens ställning i syfte att ge den möjlighet att fatta och förverkliga beslut på den internationella rättens grund, bidra till arbetet för internationell avrustning och avspänning, stödja folkliga befrielsesträvanden, göra en kraftfull insats i det internationella utvecklingssamarbetet till stöd för ekonomisk och social utjämning, ge sin aktiva medverkan till att lösa jordens miljö- och resursproblem, främja ett allt mer utbyggt nordiskt och europeiskt samarbete, stödja internationella strävanden att avveckla tullar och andra handelshinder och medverka till särskilda insatser inom handelspolitiken för att tillgodose u-ländernas intressen.

Arbetet för gemensam säkerhet är en central del av en politik för fred och nedrustning. I detta arbete ingår fördjupad avspänning genom förtroendeskapande åtgärder, effektiv kärnvapenedrustning, också till havs, totalt förbud mot alla kemiska vapen, minskad vapenhandel samt strävan att ställa om från militär till civil produktion.

Ett demokratiskt förankrat försvar är en del av vår säkerhetspolitik. Totalförsvaret ska ha en sådan inriktning, sammansättning och omfattning, att Sverige i en kris- eller krigssituation kan göra troligt, att vi har både vilja och förmåga att hävda vår neutralitet. Det militära försvaret grundas på allmän värnplikt. Ett effektivt befolkningskydd är en viktig del av totalförsvaret.

9. Fördelning

En rättvis fördelning av välfärd, inflytande och valmöjligheter ska åstadkommas genom en utjämning av inkomster och förmögenheter.

Den ekonomiska politiken och arbetsmarknadspolitiken utformas för att trygga rätten till arbete, eftersom allas rätt till arbete är grundläggande för jämlikhet och möjligheterna att rättvist fördela välfärd och medinflytande över samhället. Likvärdigt arbete ska betalas med lika lön.

En andra förutsättning för en sådan rättvis fördelning är en kollektivt finansierad politik för social trygghet. Skattesystemet, som konstrueras för att utjämna inkomster och förmögenheter, skapar utrymme för socialförsäkringar och sociala tjänster som vård, omsorg och utveckling. Dessa tjänster omfattar alla medborgare på lika villkor och fördelas efter behov, inte efter egen inkomst.

Kapitalägarnas makt bryts, och inflytandet över näringslivet fördelas mer jämnt. Förtroendevalda organ sätter gränser för kapitalets bestämmanderätt. Löntagarna ges inflytande över sina arbetsplatser.

10. Ägande och kapitalbildning

Samhället anger genom lagstiftning och tillämpningsföreskrifter de rättigheter och skyldigheter som är förenade med ägande. Dit hör bestämmelser om skydd för arbetsmiljö och yttre miljö, bestämmelser om utnyttjande av mark och naturtillgångar, bestämmelser om de anställdas rättigheter och bestämmelser till stöd för konsumenterna. De anställda har genom sina fackliga organisationer rätt till insyn och inflytande i företagets ledning.

Banker, kreditinstitut och försäkringsbolag ska stå under samhällelig tillsyn.

Ekonomisk maktkoncentration och fåtalsvälde ska bekämpas. Ett centralt medel för detta är den kollektiva kapitalbildningen. Den stärker det demokratiska inflyandet över näringslivet, investeringskapitalet kan omfördelas på ett sätt, som främjar en balanserad ekonomisk utveckling liksom nyskapande företagsamhet, och den gör folkliga intressen delaktiga i företagets förmögenhetstillväxt. Det kollektivt ägda kapitalet bildar också en stabiliserande motvikt mot ett allt mer internationellt rörligt privatkapital.

Andra ägarformer som statligt och kooperativt ägande används för att främja mångfald och konkurrens.

Konkurrensbegränsande överenskommelser företag emellan, som är till men för konsumenterna eller näringsfriheten, förhindras genom lagstiftning.

I de fall det är nödvändigt för att ta tillvara viktiga gemensamma intressen, överförs i samhällets ägo eller under samhällets kontroll naturtillgångar, kreditinstitut eller enskilda företag.

11. Miljö

En framgångsrik miljöpolitik kräver, att varje medborgare, varje företag, varje organisation och varje myndighet tar sitt ansvar för god miljö och för hushållning med naturresurser. Miljökraven måste genomsyra samhällets alla områden. Miljöns krav måste därför vara utgångspunkten för utformningen av produkter och produktionsprocesser, för energi- och trafiksystem samt för utnyttjandet av råvaror och andra naturtillgångar. Miljökraven måste också gälla produkternas innehåll, till exempel hälsosamma livsmedel av god kvalitet.

Gamla skador måste repareras och nya miljöproblem förebyggas. Detta kräver, att lagstiftningen utvecklas och samordnas. Samhället anger villkoren för hushållning med mark och vatten och övervakar också industrins, skogsbrukets och jordbrukets påverkan på miljön. Så väl administrativa och ekonomiska styrmedel kan användas för att påverka produktionen i miljövänlig riktning. Grundläggande miljö-, hälso- och säkerhetskrav på produktionen uttrycks genom lagstiftning, som är tvingande för företagen, och det åligger tillverkaren att visa, att nya produkter eller produktionsprocesser uppfyller miljölagstiftningens krav. Den som är ansvarig för förorenande utsläpp eller annan miljöfarlig påverkan ska stå för de kostnader som därigenom uppstår. Forskning kring miljövänliga produkter och produktionsprocesser stimuleras, och produktionen kontrolleras från miljösynpunkt. Återanvändning av bearbetade råvaror eftersträvas, och metoder för att ta hand om industri- och hushållsavfall på ett icke miljöskadligt sätt utvecklas.

Mångfalden och artrikedomen i naturen måste bevaras. Jordbruk och skogsbruk ska bedrivas med hänsyn till natur- och landskapsvårdens krav.

Miljöproblemen är internationella. Internationellt samarbete kring åtgärder så väl för att förebygga miljöskador som för att reparera dem som redan har uppkommit är en nödvändig förutsättning för ett varaktigt miljöskydd. De långsiktiga internationella miljöproblemen ställer särskilda krav på gemensamma åtgärder. De tekniskt utvecklade länderna har därvid ett särskilt ansvar för att dela med sig av så väl miljötekniskt kunnande som ekonomiska resurser till andra länder för att bidra till att deras utveckling sker under nödvändigt hänsynstagande till miljön.

12. Energi

Samhället har ansvaret för energiförsörjningen, inbegripet forskning kring och utveckling av nya energikällor. Forskning, teknisk utveckling och produktion inriktas på att energisystemen i största möjliga utsträckning ska grundas på varaktiga, förnyelsebara och inhemska energikällor, på ett effektivt resursutnyttjande och på miljövänlig energiteknik. Energitillförseln ska ske på ett sätt, som ger landets industri rimliga konkurrensvillkor gentemot andra länder.

Energisystemens utsläpp till mark, luft och vatten minimeras.

Kärnkraften avvecklas.

En omsorgsfull hushållning med energi är ett viktigt medel för att klara miljö- och försörjningsmålen inom energisektorn. Detta kräver, att bostadsområden, arbetslokaler och transportsystem utformas med kravet på

energiushållning, att industrin ges ekonomisk incitament att utveckla och använda energisnål produktionsteknik och att medborgarna känner ansvar för att hushålla med sin egen energiförbrukning.

13. Ekonomisk politik och skatter

Den ekonomiska politiken utformas för att främja arbete åt alla, teknisk, ekonomisk och industriell utveckling under hänsynstagande till miljön, regional balans och stabilt penningvärde. Den ekonomiska politiken har i dessa avseenden också betydelse för fördelningspolitiken.

Skattepolitikens uppgift är att skapa utrymme för angelägna gemensamma behov och de medborgerliga kraven på social trygghet, att främja en god hushållning med landets produktiva tillgångar och att åstadkomma en jämnare inkomst och förmögenhetsfördelning. Principen om skatt efter bärkraft ska gälla. Därför måste beskattningen av kapitalinkomster och kapitalavkastning ge ett viktigt bidrag till finansieringen av samhällets utgifter. Skattesystemet ska byggas upp så, att det motverkar möjligheterna till skatteflykt. Förmögenheter över en viss gräns beskattas.

Beskattningen ska utformas så, att den gynnar produktiva investeringar. Den kan kompletteras med skatter och avgifter, som påverkar produktion och konsumtion till skydd för hälsa och miljö.

Samhällets skattekontroll ska utövas effektivt och med respekt för den enskildes integritet.

14. Regionalpolitik

Ett land är dess regioner. Alla regioner har, var och en på sitt sätt, bidragit till att bygga Sverige. Så blir det också i framtiden. Det är ekonomisk, ekologisk, social och kulturell utveckling i de olika regionerna, som sammantaget skapar nationella framsteg. En sådan utveckling förverkligar alla människors rätt till arbete, bostad, social service, utbildning, kultur och god miljö, oberoende av var i landet de bor.

En av de viktiga politiska uppgifterna är därför att skapa bättre balans mellan landets olika delar. Politiken måste inriktas på att sprida företagsamhet, skapa arbetstillfällen och göra den sociala servicen tillgänglig i hela landet. Regionalpolitiska styrmedel bör användas både i syfte att dämpa överhettning i vissa regioner och hindra utglesning i andra.

Regionalpolitiken inriktas främst på att utveckla de olika regionernas egna näringsekonomiska förutsättningar. Till de grundläggande förutsättningarna i detta avseende hör ett väl utbyggt skol- och utbildningsväsende, en växande forskning vid regionala högskolor, ett väl fungerande transport- och kommunikationssystem samt åtgärder för teknikspridning. Till förutsättningarna hör också ett aktivt jord- och skogsbruk som en grund för en levande landsbygd. Ekonomiskt stöd från samhället kan även, på vissa villkor, lämnas till företag, som vill etablera sig i utvecklingsregioner.

Också bostadsstandarden, miljön i vidaste mening, vården, omsorgen och kulturen ingår i de grundläggande förutsättningarna för regional utveckling. Politiken inom alla områden måste därför ges en tydligare regional dimension. Statliga verk och myndigheter bör lokaliseras över hela landet, inte bara i storstadsregionerna. Krav bör ställas även på det privata näringslivet att ta sin del av ansvaret för den regionala balansen. Samhället har det övergripande ansvaret för att sådana satsningar kommer till stånd och att åtgärder, som spänner över hela det politiska fältet, samplaneras.

De regionala instanserna ska ha betydande frihet att, inom de ramar som fastställs av riksdag och regering, utforma de konkreta regionalpolitiska insatserna inom den egna regionen.

Inom regionalpolitiken krävs särskilda insatser för att förbättra kvinnors möjlighet till arbete och utveckling.

15. Storstäder

Storstäderna spelar en betydelsefull roll inom landets ekonomiska, tekniska och kulturella utveckling. Med sin differentierade arbetsmarknad och sitt rika och varierade utbud inom kulturlivet, handeln och fritidssektorn skapar storstäderna också för många grupper stimulerande och utvecklande levnadsvillkor. Samtidigt gäller att storstäderna för många skapar mycket pressade livsbetingelser, där långa resor mellan

bostad och arbete beskär utrymmet för familjeliv och fritidsengagemang och där sociala problem som drogmissbruk, kriminalitet och utslagning är mer uttalade än i andra delar av landet. I storstäderna skapar också trafiken, speciella miljöproblem. Den sociala skiktningen är många gånger märkbar, och det finns stora klasskillnader mellan de olika delarna inom en storstadsregion, vad gäller arbetsmarknad, kommunala resurser för att tillgodose de sociala behoven och i tillgången till kulturell och kommersiell service.

En balanserad regional utveckling dämpar den överhettning av storstädernas arbets- och bostadsmarknad, som bidrar till de sociala problemen. Därutöver krävs emellertid särskilda åtgärder inom storstadsregionerna. En jämn fördelning av arbetsplatser inom regionen och ett smidigt transportsystem med en väl utbyggd kollektivtrafik som bas är viktiga förutsättningar. Det är också ett bostadsbyggande, som inom regionens alla delar inriktas på att möta behoven från alla hushålls- och familjetyper. Vid upprustningen av nedslitna, bostadsområden måste strävan vara att förbättra hela boendemiljön, med hänsyn tagen också till kraven på social, kulturell och kommersiell service. Den kommunala organisationen ska byggas upp så, att invånarna i storstadens olika delar kan påverka utvecklingen av det egna området. Folkrorelser och föreningar stöds i sitt arbete med att skapa fungerande grannskapsverksamheter och bilda motvikt till det kommersiella nöjeslivet.

16. Trafik

Trafikpolitiken utformas så, att medborgare och näringsliv i landets olika delar kan erbjudas en tillfredsställande, säker och miljövänlig trafikförsörjning till lägsta möjliga samhällsekonomiska kostnad. Trafikpolitiken måste samordnas med regionalpolitiken. Miljökonsekvensutredningar ska föregå beslut och investeringar inom trafiksektorn.

Trafikpolitiken ska stimulera miljövänlig kollektivtrafik och godstrafik och motverka bilismens avigsidor. Hårda miljökrav ska ställas även på privata fordon och på flygtrafiken.

Tätorternas trafik- och bebyggelseplanering utformas så, att den kollektiva trafiken kan klara de viktigaste delarna av trafikförsörjningen och invånarna skyddas från buller och avgaser. Detta kräver långsiktig planering i fråga om trafikapparatens lokalisering, dimensionering och markbehov. Det ställer också krav, när det gäller linjesträkning, turtäthet, res- och uppehållstider, kostnader och bekvämlighet.

17. Arbetsplatsdemokrati

De anställda har genom sina fackliga organisationer rätt till insyn och medbestämmande på alla nivåer i företagen. De fackliga organisationerna har förhandlingsrätt och konflikträtt. Fackliga förtroendevalda har rätt att utföra fackligt arbete på betald arbetstid. Facklig information får likaså lämnas på betald arbetstid. Dessa rättigheter ska gälla även koncernfackligt samarbete på nationell och internationell nivå.

De offentliganställda har, inom de ramar för verksamheten som anges av demokratiskt fattade politiska beslut, rätt till inflytande över sina arbetsplatser och sina arbetsvillkor.

Arbetet ska organiseras så, att de anställdas inflytande över det egna arbetet ökar. Den enskildes möjlighet att ta egna initiativ ska vidgas. Löntagarna ska ha rätt till lagfäst anställningstrygghet.

18. Arbetsmarknad

Arbetsmarknadspolitiken ska utformas för att trygga rätten till arbete åt alla, motverka diskriminering och könsuppdelning, stärka de svagares ställning i arbetslivet och öka den enskildes valfrihet.

Detta förutsätter en väl utbyggd offentlig arbetsförmedling och en väl utbyggd organisation för arbetsmarknadsutbildning. Det ska finnas en samhällelig beredskap för att klara omställningar vid strukturförändringar och för att stimulera efterfrågan på arbetskraft vid konjunkturnedgångar. Samhället ska göra insatser för grupper, som behöver särskilt stöd på arbetsmarknaden. Åtgärder, som leder till arbete eller utbildning för den enskilda arbetssökande, ska prioriteras framför kontantstöd. När denna typ av åtgärder av olika skäl inte är användbar, ska den arbetssökande ha rätt till ekonomiskt stöd på rimlig nivå.

Rehabilitering och andra åtgärder för att underlätta för människor att återkomma till arbete eller fortsätta i arbete efter pensioneringen ska ha hög prioritet. Ungdomar under 20 år ska garanteras arbete eller

utbildning.

19. Arbetstid

En allmän arbetstidsförkortning till sextimmars arbetsdag är ett långsiktigt mål.

Kraven på kortare arbetstid balanseras mot behoven att undanröja nedslitande förhållanden i arbetsmiljön eller av förändrad arbetsorganisation. Avvägningar görs också mot andra viktiga välfärdsmål.

Arbetstidsförkortningar prioriteras för de grupper som har skiftgång, obekväma och oregelbundna arbetstider samt för de grupper som har ansvar för barn eller anhöriga. Arbetsmarknaden anpassas efter att vissa grupper av anställda har kortare arbetstid än andra, så att man inom samtliga yrken kan erbjuda en stor variation av arbetstider. Flexibla lösningar eftersträvas. Förkortningar av arbetstiden bör genomföras som en kombination av avtalslösningar och socialförsäkringar.

De anställda ska därutöver ha möjlighet att påverka förläggningen av arbetstid, tid för utbildning och ledig tid.

Alla löntagare har rätt till lagfäst minimisemester. Sociala rättigheter, som är knutna till arbetet, ska vara lika för alla löntagare.

20. Arbetsmiljö

Socialdemokratin strävar efter att förverkliga det goda arbetet. Ny teknik ska utnyttjas för att avveckla monotona, riskfyllda eller hälsofarliga arbeten. Arbetsmiljöer och arbetsprocesser ska utformas så, att de fyller kraven på säkerhet till liv och hälsa, skydd för den yttre miljön och möjlighet för alla anställda till personlig tillfredsställelse och vidareutveckling i arbetet. Därför måste arbetsplatserna anpassas efter människors förutsättningar och särskilda åtgärder vidtas för att även människor med funktionshinder ska kunna göra sin insats i arbetslivet. Förebyggande insatser och rehabiliteringsåtgärder ges hög prioritet. Farliga arbetsplatser och arbetsmoment ska avskaffas. Särskild uppmärksamhet riktas mot kvinnors arbetsmiljö.

De anställda ska ha det avgörande inflytandet över arbetsmiljö och arbetets uppläggning samt över företagshälsovården, som ska vara en rättighet för alla löntagare. De anställda och deras organisationer har därmed också ett ansvar för att ingen stöts ut ur arbetsgemenskapen och att problem i arbetslivet, för enskilda eller grupper av anställda, snabbt blir uppmärksammade.

21. Konsumenter

Konsumenternas intressen ska styra produktionen. Valet av varor och tjänster ska vara konsumenternas eget, men detta förutsätter, att konsumenterna har en stark och självständig ställning gentemot producenterna och att kommersiella vinstintressen inte tillåts exploatera och vilseleda konsumenterna. För att förhindra detta och stärka konsumenternas ställning krävs åtgärder genom samhällliga organ och genom konsumenternas egna organisationer.

Gemensamma konsumentkrav på produktionen som miljö-, hälso- och säkerhetskrav uttrycks genom lagstiftning, som är tvingande för företagen. Prisutvecklingen följs av samhällsorgan, som kan motverka oskäligena prisstegringar.

Reklam får inte vara vilseledande eller diskriminerande. Rådgivning i ekonomiska frågor från banker och andra företag ska vara lättbegriplig, ge möjlighet till jämförelser och vara utformad så, att de ekonomiska konsekvenserna för låntagaren tydligt framgår.

Kommunala konsumentvägledare i samverkan med folkrörelserna ger information och vägledning så väl i mer övergripande konsumentfrågor som i enskilda konsumentangelägenheter.

Varor ska innehållsdeklareras, och priset ska framgå tydligt.

22. Invandrare och flyktingar

Invandrare har samma rätt som svenska medborgare till arbete, bostäder och social trygghet. Invandrare har kommunal rösträtt och är valbara till kommunala förtroendeposter.

Förskola och grundskola ska ge undervisning i och på det egna modersmålet till invandrarelever, samtidigt som de ska förmedla goda kunskaper i svenska. De som invandrar i vuxen ålder har rätt till grundläggande, avgiftsfri svenskundervisning. Samhällsinformation ska lämnas på olika språk.

Samhället stöder ekonomiskt invandrarnas egen kulturverksamhet. Samhälleliga kulturinstitutioner ska uppmärksamma också invandrarkulturen.

Sjukvården och äldreomsorgen måste uppmärksamma den situation, som följer av att patienter och pensionärer med invandrarbakgrund kan ha dåliga kunskaper i svenska. Det är därför nödvändigt, att rekryteringen av tvåspråkig personal stimuleras och att man inom vård- och omsorgssektorn även kan erbjuda tolkhjälp. Sjuk- och hälsovården bör även uppmärksamma de problem som kan följa för invandrare och flyktingar, som bär på svåra upplevelser av våld och förtryck.

Sverige ska föra en generös flyktingpolitik på humanitetens grund med särskilda insatser för människor i flyktingläger eller som tillhör utsatta befolkningsgrupper. Inom Sverige ska flyktingarna ha rätt till ett gott mottagande, snabb handläggning av sina ärenden och hjälp till att nå delaktighet i det svenska samhället genom insatser från så väl samhällsorgan som frivilligorganisationer. Flyktingarnas behov av bostäder ska beaktas i kommunernas bostadsbyggnadsplaner. Sverige medverkar i det internationella samarbetet på migrations- och flyktingpolitikens område.

Invandrarna berikar det svenska samhället. Rasism och främlingsfientlighet motarbetas.

23. Handikapp

Handikappade har rätt till en levnadsnivå, som ekonomiskt, kulturellt och socialt är jämställd med övriga medborgares. Detta förutsätter, att arbetsliv och utbildningsväsen anpassas också till människor med funktionshinder, att bostäder, bostadsområden och andra lokaler byggs så, att de är tillgängliga också för handikappade, att kulturinstitutioner, friluftss- och rekreationsanläggningar utformas så, att de kan besökas även av handikappade.

Handikappade har rätt till arbetsträning och möjlighet till meningsfulla insatser i arbetslivet. Handikappades ekonomiska trygghet garanteras i övrigt genom socialförsäkringssystemet. Stödet till handikappade i vardagslivet utvecklas genom social service, personlig assistans, tekniska hjälpmedel och färdtjänst. Habilitering och rehabilitering byggs ut för att minska följderna av skador och sjukdomar. Stödet till handikappades barn och deras familjer utvecklas. Den nya teknikens möjligheter utnyttjas för att förbättra handikappades situation.

Handikappade ska själva och genom sina organisationer kunna påverka utformningen av de tjänster samhället erbjuder. Detta förutsätter, att samhället ger information om rättigheter och möjligheter, som i sin utformning anpassas till de olika krav som olika handikapp ställer.

24. Barn

Barnens bästa är utgångspunkten för samhällets familjepolitik. Detta kräver, att samhället i olika former stöder barnfamiljerna, att bostäder, bebyggelse och trafik planeras med hänsyn till barns behov och att arbetsliv och samhällsservice organiseras så, att föräldrar kan förena en god omvårdnad om barnen med förvärvsarbete och medborgerligt engagemang. Föräldrarna har det grundläggande ansvaret för att barn och ungdomar får goda uppväxtvillkor, men samhällets olika organ lika väl som arbetsmarknaden och andra grupper medborgare har ett ansvar för att möjliggöra och underlätta för föräldrarna att fylla denna uppgift.

Det ekonomiska stödet till barnfamiljerna inriktas på barnen, främst genom allmänna barnbidrag. Genom föräldraförsäkringen ersätts inkomstbortfall för vård av barn - på heltid eller i form av förkortad arbetstid - under viss tid av förskoleåldern samt för vård av sjukt barn. Samhället stöder barnfamiljerna också genom föräldrautbildning, som hålls tillgänglig för alla, mödra- och barnhälsovård samt skolhälsovård.

Barn under skolåldern ska ha rätt till en plats i samhälleligt ordnad barnomsorg, som bör erbjuda olika pedagogiska alternativ. Också för de yngre skolbarnen ansvarar samhället för omsorg i organiserad form samt ordnar eller stöder fritidsaktiviteter för de äldre skoleleverna. Samhället stöder småbarns- och skolbarnomsorg i ideell eller kooperativ form.

25. De äldre

Landets äldre ska erbjudas goda levnadsförhållanden.

Alla har rätt till ekonomisk trygghet på ålderdomen. Detta förutsätter ett väl utbyggt samhälleligt pensionssystem. Pensionsåldern ska medge anpassning till individuella önskemål. Äldre löntagare har rätt till delpension.

De äldre har rätt till trygg social omvårdnad och service. Detta förutsätter en utbyggd äldreomsorg liksom boendeformer, som kan erbjuda olika kombinationer av vård och service i enlighet med den enskildes önskemål och behov.

De äldre ska själva och genom sina organisationer kunna påverka utformningen av de tjänster samhället erbjuder.

26. Utbildning

Alla har rätt till utbildning. Skolsystemet ska därför erbjuda alla likvärdig utbildning, oberoende av bostadsort och inkomstförhållanden. Detta förutsätter en samhällelig utbildningsorganisation, öppen för alla, med kostnadsfri undervisning i grundskola, gemensam för alla, gymnasieskola och högskola.

Grundskolan ska ge eleverna de grundläggande kunskaper och färdigheter som alla medborgare behöver för sin utveckling som individer och som deltagare i arbets- och samhällslivet. Gymnasieskola och högskola ska ge mer specialinriktad utbildning i enlighet med de studerandes val och arbetsmarknadens behov. De olika linjerna i gymnasieskolan ska samtidigt vidga elevernas allmänna kunskaper på ett sådant sätt, att eleven har förutsättningar att efter avslutad gymnasieskola välja mellan förvärvsarbete och fortsatta studier. Undervisningen ska på alla stadier vara så upplagd, att den främjar självständigt tänkande och samarbetsförmåga och grundlägger en demokratisk livssyn. Personal, elever och föräldrar ska i samråd kunna påverka den löpande utformningen av den egna skolans arbete. Så väl undervisningen som skolans studie- och yrkesvägledning ska främja jämställdhet mellan könen och motverka klass- och könsbundna studie- och yrkesval.

Skolan har ett ansvar för att ingen elev avslutar sin skolgång utan att ha uppnått de kunskaper och färdigheter som anges i läroplanen. Detta förutsätter, att undervisningen individualiseras i enlighet med elevernas utgångspunkter och att elever med särskilda behov får extra stöd.

Undervisningen i livsåskådningsfrågor ska vara saklig och allsidig.

Löntagarna ska ha lagfäst rätt till ledighet för studier. Utbildningssystemet bör organiseras för att möjliggöra återkommande utbildning med växling i vuxen ålder mellan studier och förvärvsarbete. Personalutbildningen inom arbetslivet måste fördelas rättvist och omfatta alla kategorier löntagare. Den ska ses som en viktig insats för den enskilde och arbetslivets möjligheter till utveckling. De som endast har kort skolutbildning bakom sig har förtur till vuxenutbildning. Särskilda åtgärder av informativ och uppsökande art genomförs för att stimulera korttidsutbildade till nya studier i vuxen ålder. Samhället ska också svara för insatser, som riktas mot näringslivet i syfte att främja kunskapsspridning och rådgivning.

Folkrörelserna, folkhögskolorna och folkbildningsarbetet har en betydelsefull roll. De bildningsideal som alltid har präglat de frivilliga studierna i folkrörelserna är ett väsentligt bidrag till demokratins förverkligande och dagliga erövring och innebär också, att den enskilda individen kan få ett ökat självförtroende genom vidgad kunskap.

Det ekonomiska stödet till de studerande utformas så, att ingen av ekonomiska skäl tvingas avstå från studier.

27. Forskning

Forskningens viktigaste uppgift är att vidga möjligheterna att i demokratisk ordning påverka vår framtid. I detta syfte bör samhället svara för samordningen av landets samlade forsknings- och utvecklingsinsatser. Den andel av arbetskraften som är sysselsatt med forskning och utvecklingsarbete på högskolor och inom produktionslivet bör öka, kraftsamlas, så att utvecklingsförmåga och konkurrenskraft stärks.

En fritt kunskapssökande grundforskning ska främjas. Forskningens samhällskritiska funktion och forskarnas möjligheter att fritt offentliggöra sina resultat ska garanteras. Det är viktigt, att grundforskningens resultat kopplas till den tillämpade forskningen.

Forskningens möjligheter att kartlägga verkligheten får inte innebära, att den enskilda människans integritet kränks. Etiska bedömningar ska ges ökad tyngd, och avvägningarna göras under medverkan av lekmän.

Företag, kommuner och landsting måste ta ökat ansvar för utveckling, som har direkt anknytning till den egna verksamheten.

Det statliga högskoleväsendets viktigaste uppgift i forskningsarbetet är att ansvara för forskarutbildning och utföra forskning av bästa internationell klass. Det ska, i syfte att upprätthålla mångfald, vid sidan av universitetet och högskolor finnas flera olika organ, som beslutar om finansiering av forskning.

Det är av strategisk betydelse, att industrins forsknings- och utvecklingsverksamhet fungerar väl, och det bör därför stimuleras. En intensiv forsknings- och utvecklingsverksamhet i Sverige är av stor betydelse, inte minst när det europeiska forsknings- och utvecklingsarbetet ökas. Det är en viktig uppgift för näringspolitiken att stimulera teknisk forskning och utveckling samt underlätta spridningen av ny teknik. Genom särskilda insatser underlättas de små och medelstora företagens utveckling. Forsknings- och utbildningspolitiska insatser bör knytas ihop med närings- och regionalpolitiken.

Alla högskolor och högskoleutbildningar i landet ska ha anknytning till forskning och forskarutbildning och hela den vetenskapliga världens kontakt med samhällslivet bör fördjupas.

En genomgående strävan ska vara att förbättra förutsättningarna för rekryteringen av nya generationer forskare. Det gäller inte minst möjligheterna för kvinnor till en fullödig forskarinsats.

28. Kultur

Kulturens värden görs tillgängliga för hela folket. Stat, landsting och kommuner har ett gemensamt ansvar för att stimulera kulturell verksamhet i hela landet. Genom uppbyggnaden av institutioner på länsnivå skapas förutsättningar att nå detta mål.

En framgångsrik kulturpolitik är omöjlig utan fullödiga konstnärliga insatser. Att garantera konstnärerna goda arbetsbetingelser och inkomstmöjligheter är därför en central uppgift. Grunden för de konstnärliga yrkesutövarnas verksamhet är en upphovsrätt, som garanterar dem ersättning för det arbete de utför. Det är viktigt att värna denna upphovsrätt, när starka ekonomiska intressen strävar efter att minska dess betydelse för att lättare kunna exploatera konstnärernas verk på en massmarknad.

Folkrorelser, sång-, musik- och teatergrupper, ungdomsorganisationer och andra sammanslutningar bildar runt om i landet ett kulturellt nätverk, som är väsentligt för människors möjligheter att delta i kulturellt skapande. Folkhögskolorna och studieförbunden har genom sin breda rekrytering en särskilt viktig roll för att främja en demokratisk och jämlik kulturutveckling.

En uppsökande verksamhet med förankring i vardags- och arbetslivet är en del av kulturpolitiken. Särskilda kulturinsatser görs inom barnomsorgen, skolan och föreningslivet.

Kommersialisering av fritiden motverkas; alternativ stöds. Samverkan mellan yrkesverksamma konstnärer och amatörer är väsentlig för att nå så väl mångfald som kvalitet i olika kulturyttringar.

Äldre tiders kultur tas till vara och levandegörs. Detta stärker sambandet mellan generationerna och ökar samhörigheten med den egna bygden. Bättre förutsättningar skapas härigenom för att utveckla kulturturismen och kulturmiljövrården.

Utbyte av erfarenheter och ideer över språkliga, nationella och kulturella gränser stimuleras.

Kulturpolitiken är ett viktigt medel för att utveckla och berika yttrandefriheten. Mångsidigheten främjas. Sveriges Radios karaktär som ett företag i den svenska allmänhetens tjänst bevaras. En allsidig press garanteras.

29. Bostäder

Alla har rätt till en god bostad till skäligt pris, med modern utrustning och av den storlek som motsvarar familjens behov. Detta kräver ett samhällsekonomiskt stöd till de boende och att staten finansiellt stöder bostadsbyggandet för att garantera en tillräckligt hög nyproduktion och en önskvärd sanering och ombyggnad av äldre bostadshus. Kommunerna har det direkta ansvaret för att bostäder byggs och förmedlas. Detta förutsätter en aktiv kommunal markpolitik. Allmännyttig och kooperativ bostadsproduktion främjas.

Olika upplåtelseformer ska vara jämställda i fråga om samhälleligt stöd till boendekostnaderna. Hyrans nivå kontrolleras genom regler för hyressättningen och rätt till hyresgästerna att förhandla om hyran. Oskäligen vinster vid byggande, förvaltning och försäljning förhindras.

De boende ska i alla upplåtelseformer ha möjlighet att påverka förvaltning, service, ombyggnad och miljö i sitt bostadsområde. När nya bostadsområden byggs eller gamla byggs om, ska de utformas för att passa olika hushåll och olika åldrar, så att boendesegregation motverkas. Kommunerna har ansvaret för att bostadsbyggandet samplaneras med utvecklingen av övrig samhällsservice som skolor, kommunikationer och barnstugor.

Kommunen ska kunna ålägga fastighetsägare att lämna lediga lägenheter till förmedling via bostadsförmedling.

30. Sjuk- och hälsovård

Alla har rätt till hälso- och sjukvård efter behov och oberoende av inkomst och bostadsort. Detta förutsätter en samhälleligt organiserad, taxebunden sjukvård och tandvård samt sjukförsäkring, som kompenserar vid inkomstbortfall under sjukdom enligt regler, som är gemensamma för alla löntagare.

Sjukvårdsorganisationen ansvarar också för förebyggande insatser genom fysisk och psykisk hälsovård, mödra- och barnvård, hälsokontroller och hälsouppllysning. Läkarmottagningar och vårdcentraler svarar för grundläggande sjuk- och hälsovård, medan kvalificerade sjukhus, fördelade över hela landet, tar hand om den mer specialiserade vården. Den enskilde ska i görligaste mån kunna välja, vilken vårdmottagning han eller hon vill vända sig till, och fullgod hemsjukvård lika väl som institutionsvård ska erbjudas de vårdbehövande. Patienten har rätt till insyn i vården, något som förutsätter regelbunden, begriplig information om behandlingsalternativ och behandlingsförlopp.

Erfarenheterna från sjuk- och hälsovården och den medicinska forskningen måste tas till vara i samhällsplaneringen. Data om effekterna på hälsan av olika arbetsprocesser, av kemikalier och miljöpåverkande utsläpp, av byggmaterial och annan teknisk utrustning måste kontinuerligt samlas in, bearbetas och användas i samhällsbyggandet och arbetslivet för att med detta skapa goda yttre hälsovillkor för alla.

Det är viktigt att inom sjukvården ta till vara olika personalgruppers erfarenheter och kunskaper i vårdarbetet och patientkontakterna. Detta förutsätter demokratiska arbetsformer, regelbunden personalutbildning och ett system för vidareutbildning inom vården, som gör det möjligt att bygga på en lägre vårdutbildning till en högre.

31. Socialförsäkringar

Samhället garanterar genom socialförsäkringssystemet ekonomisk trygghet vid handikapp, sjukdom eller olycksfall, vid försörjares frånfälle, vid arbetslöshet och på ålderdomen. Socialförsäkringssystemet gör det också möjligt för småbarnsföräldrar att korta ner sin arbetstid eller helt avstå från förvärvsarbete under vissa perioder.

Alla invånare i landet omfattas av socialförsäkringssystemet. Kostnaderna för systemet bärs solidariskt av medborgarna genom kollektiv finansiering.

32. Socialtjänst

Sociala missförhållanden och brister i livsmiljön, som utgör grogrund för sociala problem, ska bekämpas genom samordnade insatser inom skola, arbetsliv och bostadsområden. Denna verksamhet är en angelägenhet för olika samhälleliga organ i samverkan med varandra och med de grupper som särskilt berörs, de fackliga organisationerna och folkrörelser av olika slag. Samhället har det grundläggande ansvaret för åtgärder, riktade mot sociala missförhållanden, men problemen kan inte lösas utan medverkan av medborgarna själva.

Socialtjänstens verksamhet utformas för att tillgodose kraven på frivillighet, möjlighet till val mellan olika behandlingsalternativ och rätt för den enskilde till inflytande över behandlingsplaner och dylikt. Samhället har dock det slutliga ansvaret för att människor med sociala problem inte lämnas utan stöd och hjälp. Av detta följer en skyldighet att ingripa till stöd för utsatta individer och på olika sätt söka motivera dem för behandling och rehabilitering.

Normerna för socialt bistånd ska vara enkla och enhetliga. Bistånd ska ges i former, som respekterar den enskildes integritet, och förenas med kurativa och rehabiliterande åtgärder. Härvid har arbetsmarknadsmyndigheterna ett speciellt ansvar att samarbeta med socialtjänsten.

33. Droger

Bruk av narkotika och missbruk av andra beroendeframkallande medel bekämpas. Bruket av alkohol, tobak och andra beroendeframkallande medel måste bringas ned, för att folkhälsan ska förbättras. Detta kräver åtgärder för att undanröja sådana missförhållanden i samhälle och arbetsliv, som utgör grogrunden för missbruk, åtgärder för behandling och rehabilitering av missbrukare, information och upplysning om alkoholens och andra drogers skadeverkningar samt lagstiftning, som motverkar bruket av droger.

Behandlingen av missbrukare ska bygga på den enskildes egen medverkan och på respekt för hans integritet. Även familjemedlemmarnas situation uppmärksammas. Vårdåtgärder mot den berördes vilja ska begränsas till de fall där det är oundgängligen nödvändigt.

Olika behandlingsalternativ, avpassade efter den enskildes behov och förutsättningar, måste erbjudas. Samhället stöder frivilliga organisationers arbete med att bekämpa drogmissbruk.

34. Kriminalitet

Brottslighet ska i första hand bekämpas genom förebyggande åtgärder, varvid särskild uppmärksamhet ägnas ungdomen. Skolan, socialtjänsten och ungdomsorganisationerna har här en central roll. De som drabbas av andras brottslighet - särskilt brott som kränker individens integritet - ska ges ett fullgott samhällsstöd. Samhällets sanktioner mot brott måste avvägas så, att de dels av medborgarna uppfattas som rimliga i förhållande till den brottsliga gärningen, dels så långt som möjligt inte motverkar en återanpassning av den dömda. Behandlingsprogrammen anpassas efter olika grupper lagöverträdare. Frivårdsalternativ till fängelsestraff utvecklas. Kriminalvården och samhällets olika stödorgan måste samordna sina verksamheter.

Sverige ska internationellt verka för en humanisering av kriminalvården och för dödsstraffets avskaffande i alla länder.

35. Idrott och fritid

Idrotts- och friluftsliv främjas. Ungdoms- och motionsverksamhet stöds. Det samhälleliga stödet ska inriktas så, att kvinnors och mäns idrottsutövning behandlas lika. Kommersiell styrning av idrotten

motverkas.

Alla har rätt att fritt vistas i naturen, med de restriktioner som följer av naturvårdens krav. Fiskevatten vårdas och hålls tillgängliga för alla.

Samhällets stöd till fritidsverksamheten bör i första hand kanaliseras genom folkrörelserna och föreningarna.